

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

MONIKA JUOZAPONYTĖ
(TEISĖS PSICHOLOGIJA)

NEPILNAMEČIŲ LIUDYTOJŲ APKLAUSOS SEKSUALINĖS PRIEVARTOS BYLOSE:
KLAUSIMŲ FORMOS ANALIZĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. Dr. Ilona Čėsniėnė

Vilnius, 2008

TURINYS

1. PRATARMĖ.....	4
2. TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ.....	5
2. 1. Psichologinės ir teisinės nepilnamečių apklausų problemos.....	5
2. 2. Nepilnamečių apklausos ypatumai.....	7
2. 2. 1. Apklausoje etapai.....	7
2. 2. 2. Klausimų formos.....	10
2. 2. 2. 1. Atviri klausimai.....	10
2. 2. 2. 2. Uždari klausimai.....	11
2. 2. 3. Aplinkos įtaka nepilnamečių apklausose.....	12
2. 2. 4. Apklausančio asmens vaidmuo.....	13
2. 3. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai.....	15
3. METODIKA.....	17
3.1. Tyrimo dalyviai.....	17
3. 2. Užduočių ir įvertinimo būdai.....	17
3. 2. 1. Apklausoje transkripcija.....	17
3. 2. 2. Teiginių kategorizacija.....	17
3. 2. 3. Nepilnamečių baudžiamųjų bylų duomenų analizė.....	19
3. 3. Tyrimo eiga.....	19
3.4. Duomenų apdorojimo būdai.....	20
4. TYRIMO REZULTATAI IR REZULTATŲ APTARIMAS.....	21
4.1. Apklausoje pateiktų teiginių ypatumai.....	21
4.1. 1. Bendros apklausoje pateiktų teiginių charakteristikos.....	21
4.1. 2. Skirtingoms amžiaus grupėms apklausoje pateiktų teiginių ypatumai.....	23
4. 1. 3. Apklausoje pateiktų teiginių pagal kategorijas ypatumai.....	25
4.1. 4. Apklausoje pateiktų teiginių kokybiniai ypatumai.....	33
4.2. Bylų, kuriose dalyvavo nepilnamečiai liudytojai, patyrę seksualinę prievartą, kokybinės charakteristikos.....	38
4.2.1. Nepilnamečių, liudytojų seksualinės prievartos bylose, bylų duomenų analizė.....	38
4.2.2. Seksualinės prievartos bylos atvejo analizė.....	41
5. IŠVADOS.....	44
LITERATŪRA.....	45
SANTRAUKA.....	50
SUMMARY.....	51
PRIEDAI.....	52

1 Priedas. Baudžiamosios bylos Nr.5 duomenys.....	53
2. Priedas.Baudžiamosios bylos Nr. 8 duomenys	54
3. Priedas. Baudžiamosios bylos Nr. 53 duomenys.....	55
4. Priedas.Baudžiamosios bylos Nr. 67 duomenys.....	56
5. Priedas.Baudžiamosios bylos Nr. 77 duomenys.....	57
6. Priedas.Žmogaus kontūrinis anatomicinis piešinys.....	58

1. PRATARMĖ

Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, nepilnamečiai vis dažniau tampa nusikaltimo aukomis, įtariamaisiais ar kaltininkais. Nepilnamečiai į apklausą ikiteisminio tyrimo metu, yra kviečiami liudyti, nepriklausomai nuo to, ar jie yra įtariamieji, kaltinamieji, nukentėjusieji.

Apklausa yra svarbiausia tyrimo dalis, kadangi jos metu gaunami parodymai, galintys nulemti bylos sprendimą. Nepilnamečių apklausa kelia nemažai problemų teismo proceso metu. Visų pirma, vaikas yra nusikaltimo liudytojas, o jo dalyvavimas apklausoje tik dar labiau didina patirtą psichologinę traumą (Feld, 2006). Tad apklausą atliekančių žmonių darbas būtų ne tik surinkti parodymus, bet ir kiek įmanoma apsaugoti nepilnametį nuo neigiamo apklausos poveikio. Apklausiai įtakos turi ne tik vaiko amžius, jo gebėjimai, bet ir klausimų pateikimas. Apklausoje rezultatai priklauso nuo apklausėjo gebėjimo tinkamai pateikti klausimus, reagavimo į vaiko elgesį, kontakto užmezgimo su vaiku. Tad atsižvelgiant į minėtus aspektus yra itin svarbu pasirinkti tinkamą apklausos būdą ir pateikti tinkamus klausimus.

Užsienio šalyse analizuojant ypatumus susijusius su nepilnamečių apklausomis yra tyrinėjama tiek sumodeliuotos situacijos (Saywitz, 1999; Tobey, Goodman 1992), tiek realios apklausos (Cederborg, 2004; Lamb et al., 1996; Lamb et al., 2000; Bruck, 1999; Westcott, Kynan, 2004). Šie tyrimai apima įvairius apklausų aspektus: nepilnamečių parodymų tikslumą, patikimumą apklausos struktūrą, pateikiamų klausimų įtaką vaiko atsakymams ir t.t. Lietuvoje panašaus pobūdžio tyrimų atlikta mažai. Be to, iki šiol dar nebuvo atlikta realių apklausų susijusių su seksualinės prievartos atvejais tyrimų. Viena iš priežasčių galėjo būti ta, kad anksčiau nebuvo galimybės tirti realias apklausas, nepriklausomai nuo to ar jos buvo seksualinės prievartos ar kitokio pobūdžio.

Pati seksualinės prievartos tema yra skausminga ir sudėtinga (Pozzulo et al., 2006), tad siekiant netraumuoti nepilnamečių nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, galima analizuojant jų apklausų vaizdo ir garso įrašus. Tokia galimybė yra ir Lietuvoje.

Šiame darbe bus siekiama susipažinti su realiomis nepilnamečių, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, apklausomis. Analizuojama, kokie klausimai yra pateikiami apklausos metu, kokia klausimų forma vyrauja, siekiant gauti vaiko parodymus. Dažnai nepilnametis liudytojas yra apklausiamas kelis kartus, o tai neretai mažina parodymų tikslumą (Welder, 2000).

2 . TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ

2. 1. Psichologinės ir teisinės nepilnamečių apklausų problemos

Nepilnamečiai vis dažniau tampa nusikaltimo dalyviais, liudytojais ir yra įtraukiami į nusikaltimo tyrimą, teisminį bylos nagrinėjimo procesą. Seksualinės prievartos įtarimo atvejais yra sunku įrodyti šį faktą, kadangi dažnai vienintelis informacijos šaltinis yra pats seksualinę prievartą patyręs nepilnametis. Nagrinėjant seksualinės prievartos prieš nepilnamečius bylas susiduriama su daugkartinėm, pakartotinėm vaiko apklausom, netinkamu apklausos vykdymu, teisinio proceso organizavimu.

Nepilnamečiai dėl savo amžiaus yra labiau pažeidžiami, bet jie vis tiek gali duoti patikimus parodymus. Jei apklausama tinkamai pasiruošus, mažametis¹ liudytojas gali pateikti teismui vertingus ir svarbius parodymus (Bruck et al., 1998). Ikiteisminio tyrimo metu įstatymais nėra apibrėžtas amžius, iki kada vaikas negali būti apklausiamas kaip liudytojas. Lietuvoje atliktas tyrimas parodė, kad, pareigūnų nuomone, vaikai gali duoti patikimus parodymus maždaug nuo devynerių metų (Čėsniienė, 2004a). Tuo tarpu užsienio šalių tyrėjai nurodo, kad ir labai maži vaikai, nuo ketverių metų amžiaus, jau gali pateikti tinkamos informacijos teismui atsakydami į atvirus apklausėjo klausimus (Cederborg, 2004; Lamb et al., 2003). Tad mažamečiai neturėtų būti laikomi nekompetentingais liudytojais vien tik dėl savo amžiaus.

Lietuvoje apklausiant vaiką remiamasi Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodeksu (sutr. LR BPK) 186 str., kai apklausoje turi teisę dalyvauti įgaliotas vaiko atstovas arba atstovas pagal įstatymą, o mažamečių (iki 14 metų) nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausose toks asmuo būtinai turi dalyvauti. Proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į apklausą gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą.

Vaiko parodymai mažiau iškreipiami, pakeičiami, jei jis apklausiamas vieną, o ne keletą kartų (Welder, 2000). Tyrimais nustatyta, kad kuo daugiau kartų nepilnametis yra apklausiamas, tuo mažesnė tikimybė gauti patikimus parodymus (Bruck, 1999). Apklausiant nepilnamečių labai svarbu užtikrinti, kad vaikas būtų apklausiamas vieną kartą ir taip būtų surinkti patikimi parodymai.

Daugkartinės apklausos turi neigiamą poveikį apklausiant nepilnamečius (Gilstrap, 2004). Lietuvoje dažnai yra susiduriama su daugkartinių apklausų problema. Neretai vaikas apie įvykį papasakoja tėvams, draugams ar kitam artimam žmogui, kuriuo jis pasitiki. Vien tik kol pasiekiamos teisėsaugos institucijos vaikas apie įvyki jau gali būti papasakojęs kelis kartus. Vėliau

¹ Baudžiamosios teisės kontekste mažamečiu laikomas asmuo iki 14 metų.

parodymai duodami policijoje, ikiteisminio tyrimo metu, teisme, tad vaikas gali būti apklausiamas kelis kartus, nors pagal LR BPK 186 str. 2 dalį: „...asmuo iki 18 metų paprastai apklausiamas vieną kartą“. Kiek kartų apklausiamas nepilnametis yra sunku nustatyti, nes bylose fiksuojamos tik oficialios apklausos. Be to, LR BPK 186 str.4 d. numato, kad galima nepilnamečio apklausoje naudoti vaizdo ar garso įrašą. Vadovaujantis šia nuostata galima ne tik sumažinti daugkartines apklausas, bet taip pat ir apsaugoti vaiką (liudytoją ar nukentėjusį) nuo akistatos su įtariamuoju.

Susitikimas su kaltinamuoju, buvimas su juo vienoje patalpoje sukelia didelį psichologinį spaudimą vaikui, kurį jis turi įveikti duodamas parodymus (Montoya, 1995). Pagal LR BPK 274 str., nukentėjusiajam nepilnamečiui duodant parodymus ir numatant, kad kaltinamojo dalyvavimas kliudys nukentėjusiajam duoti teisingus parodymus, kaltinamasis gali būti išvedamas iš teismo salės. Tačiau tai galioja tik bylą nagrinėjant teisme, o ikiteisminio tyrimo metu vaikas neretai yra priverstas matyti prievartautoją ar atsakinėti į jo klausimus. Nauji LR BPK 186 straipsnio pakeitimai, kurie įsigalios nuo 2009 m., galimybę neleisti įtariamajam dalyvauti vaiko apklausoje (Mikėnaitė, 2007). Tokie įstatymo numatomi pakeitimai tik dar kartą patvirtina, kad nepilnamečiai yra labiau pažeidžiami, nei suaugusieji (Pozzulo et al., 2006). Tad šis straipsnio pakeitimas leis apsaugoti nepilnametį nuo papildomai patiriamo streso susidūrus su įtariamuoju.

Naudojantis apklausos vaizdo ar garso įrašu tuo pačiu išvengiama, kad vaikas bus apklausiamas skirtingų asmenų. Kai nėra taikomas vaizdo ar garso įrašas, parodymai yra surašomi protokole vientisu tekstu, trečiuoju asmeniu². Tokiu atveju nėra galimybės matyti tiksliai atkartotų vaiko parodymų. A. R. Warren ir C. E. Woodall (1999) atliko tyrimą, kurio metu paprašė apklausėjų po apklausos surašyti protokolą, kokius klausimus jie uždavė vaikams ir kokius gavo atsakymus. Vėliau surašius atsakymus ir palyginus juos su filmuota medžiaga paaiškėjo, kad apklausėjai dažnai klydo surašydami protokolą. Parodymų fiksavimas vaizdo ar garso įrašė leidžia matyti ne tik tikslius vaiko atsakymus, bet ir jam užduotus klausimus, klausimų poveikį vaikui, stebėti vaiko reakciją. Nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausos fiksavimas vaizdo ar garso įrašė apsaugo vaiką ir leidžia gauti tikslesnius parodymus.

Nepilnamečio apklausa priklauso nuo to, kokioje aplinkoje jis yra apklausiamas. Nors įstatymas numato galimybę fiksuoti vaiko parodymus naudojant garso ar vaizdo techniką, tačiau nenurodo, kur ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti apklausiamas nepilnametis. Kadangi nepilnamečio apklausos vieta nėra reglamentuota įstatymais, vaikas gali būti apklaustas bet kokioje patalpoje.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad pagrindiniai ikiteisminio tyrimo pareigūno, atliekančio vaiko apklausą, tikslas gauti informacijos apie tiriamą nusikaltimą ir užtikrinti, kad

² Vaiko parodymai yra surašomi trečiuoju arba pirmuoju asmeniu. Parodymų surašymas pirmuoju asmeniu dažniausiai atliekamas apklausiant mažus vaikus.

apklausos metu vaikui nebūtų pakartotinai daroma žala (Grigutytė ir kt., 2006). Šie tikslai yra bendri, nepriklausomai nuo to, ar apklausiamas vaikas yra įtariamasis, nukentėjęsysis ar liudytojas. Todėl labai svarbu tinkamai pasiruošti nepilnamečių apklausai, kad vaikas duotų ne tik kuo tikslesnius parodymus, bet ir būtų apsaugotas nuo pakartotinės žalos.

2. 2. Nepilnamečių apklausos ypatumai.

Nepilnamečių apklausai turi įtakos tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Nepilnamečio kognityviniai gebėjimai, asmenybės ypatumai, amžius yra svarbus apklausiant vaiką. Tačiau atliekant apklausą mes galime prie minėtų vaiko vidinių veiksnių prisitaikyti, bet neįtakoti. Todėl reikėtų atkreipti dėmesį į išorinius veiksnius įtakojančius apklausą, kurie gali nulemti kokius parodymus bus surinkti. Vienas iš išorinių veiksnių yra pačios apklausos eiga, kaip jai yra pasiruošiama, kas apklausia vaiką ar sugeba užmegsti kontaktą su juo. Tad toliau ir apžvelgsime vieną iš išorinių veiksnių - apklausos etapus.

2. 2. 1. Apklausos etapai

Apklausiant nepilnamečių vaiką reikia atsižvelgti, kaip yra vykdoma pati apklausa, nes tik atliekant tinkamą apklausą galimi tikslūs ir patikimi parodymai. Specialistai yra pateikę rekomendacijas, kaip organizuoti apklausą, siekiant gauti patikimą informaciją (Wood et al., 1996; Hershkowitz et al., 2001; Hershkowitz et al., 2007). Minėtos rekomendacijos, gairės sudarytos remiantis moksliniais tyrimais, kurie padeda išsiaiškinti, kokius apklausos metodai yra tinkamiausi vedant interviu su vaiku.

1992 metais Anglijoje buvo išleistas nepilnamečių apklausos vedimo rekomendacijų rinkinys - Geros praktikos memorandumas (*angl.* Memorandum of Good Practice). Jame nurodoma, kaip reikėtų paruošti ir vesti interviu su liudytoju, sudaryti sąlygas gauti tikslesnius vaiko parodymus bei paremti ir paruošti liudytoją teismui, dalyvavimui byloje, suteikti informaciją apie teismo procesą ir pan. Atliekant mokslinius tyrimus nepilnamečių apklausos srityje, tyrėjai dažnai remiasi Geros praktikos memorandumu (McCarron et al. 2004, Westcott, Kynan, 2006; Westcott et al., 2006).

Geros praktikos memorandume bei įvairiuose moksliniuose straipsniuose yra pristatomi apklausos etapai (Lepore, SESCO, 1994; Goodman, Melinder, 2007). Toliau, pristatant apklausos etapus, bus remiamasi memorandume pateiktais apklausos etapais. Išskiriami keturi apklausos etapai: apklausos pristatymas, laisvas vaiko pasakojimas, klausinėjimas ir apklausos užbaigimas.

Apklauso pristatymas. Šio etapo pradžioje vaikui turi būti paaiškinta visa apklausos eiga, apklausos dalyviai, net jei pastarieji yra ne toje pačioje patalpoje (kuomet apklausiant vaiką naudojamas vaizdo ir garso įrašas). Be to, šiame etape reikėtų užmegzti kontaktą su vaiku, pristatyti apklausos procesą, aptarti, ko tikimasi iš vaiko.

Kaip jau buvo minėta, apklausos pristatymo metu svarbu yra užmegzti ir palaikyti kontaktą su vaiku. Akių kontakto palaikymas su vaiku, ramus balsas kalbant su juo, atstumo išlaikymas su vaiku padeda nepilnamečiui jaustis geriau ir leidžia sumažinti patiriamą stresą (London Family Court Clinic Inc., 1993). Tam, kad vaikas apsibrastų ir įveiktų stresą apklausą reikėtų pradėti neutralia tema, užduodant atvirus klausimus ir tik vėliau pereiti prie įvykio.

Paruošiant nepilnamečių apklausai svarbu išaiškinti kai kurias teisinės sąvokas, kad vaikas juos suprastų ir galėtų teisingai atsakyti į klausimus. Teisinių sąvokų supratimui didžiausią įtaką turi amžius, nors vyresniems vaikams taip pat kyla sunkumų su kai kuriais teisiniais apibrėžimais (Crawford, Bull, 2006; Daly, 1999). Taip pat pristatymo metu svarbu išaiškinti, jog vaikas į jam užduodamus klausimus gali atsakyti „nežinau“, „nesuprantu“, pataisyti apklausėją, jei jis suklys (Westcott, Kynan, 2006). Pavyzdžiui, pateikiant klausimą: „Ar jis tave lietė per drabužius ar ne?“ vaikas gali atsakyti „taip“ arba „ne“. Tačiau svarbu, kad nepilnametis suvoktų, kad atsakymas „nežinau“, „neprisimenu“ yra lygiai taip pat priimtinas, kaip ir „taip“ arba „ne“. Vaikai atsakydami „nežinau“ rečiau klysta ir jų atsakymai yra tikslesni (Memon et al., 1996). Vaikai stengiasi į jiems užduotus klausimus atsakyti kuo geriau ir ne visada pasako, jog nesuprato klausimo (Waterman et al., 2001). Tinkamai paruošus vaiką apklausai galima tikėtis ir patikimų parodymų. K.J. Saywitz (1999) tyrimo rezultatai parodė, kad vaikai, kurie buvo apklausai neparuošti vis tiek stengėsi atsakyti į jiems sunkiai suprantamus klausimus ir dažniau klydo. Tačiau, kai vaikų buvo paprašyta pasakyti, kada jie nesupranta, rezultatai pagerėjo.

Kitas svarbus aspektas yra tiesos sakymas. Atliekant apklausą su labai mažais vaikais yra svarbu išsiaiškinti, ar jie skiria melą nuo tiesos (Howitt, 2006). Vienas iš paprasčiausių būdų yra vaiko paklausti, kuo skiriasi melas nuo tiesos (Lyon, 2000). M. Aldridge ir J. Wood (1998) nurodo, kad aiškinantis tiesos ir melo sąvokas yra gerai naudoti paprastus pavyzdžius. Vaikui turi būti išaiškintos tiesos ir melo sąvokos, nepilnamečiui turi būti paaiškinta, kad jo prašoma papasakoti tai ką atsimena.

Jei vaiko apklausos metu yra naudojamas netinkamas terminas ar yra klausama to, ko vaikas negali suvokti, tuomet rizikuojama gauti nepatikimus parodymus. Didžiojoje Britanijoje atlikto tyrimo metu 32 procentai pareigūnų nurodė, kad sunkiausia yra būtent apklausos pristatymo dalis (Aldridge, Wood, 2000). Išties tolimesnės apklausos sėkmei įtakos turi apklausos pradžia, tai, ar bus rastas kontaktas su vaiku, ar jam suprantamai bus paaiškinta apklausos procedūra.

Laisvas pasakojimas. Antrame etape siekiama gauti kuo išsamesnį vaiko pasakojimą, spontaniškai atgamintą informaciją. Labai svarbu, kad tuo metu kai vaikas kalba, jis nebūtų pertraukiamas, kad nebūtų pateikiami klausimai. Laisvo pasakojimo metu apklausėjas turi aktyviai klausytis ir palaikyti vaiką, kai jis pasakoja. Sukuriant komfortišką aplinką interviu metu su vaiku, ramiai ir kantriai išklausanč jį, yra didesnė tikimybė gauti laisvą nepilnamečio pasakojimą (Walker, 2002).

Klausimų pateikimas. Siekiant gauti patikimus vaiko atsakymus, apklausėjas, pateikdamas klausimus, neturėtų susidaryti išankstinės nuomonės apie įvykį. Jei apklausėjas turi išankstinį suvokimą apie tai, kas atsitiko, jis bus linkęs pateikti klausimus ir gaus atsakymus, kurie patvirtins jo išankstinę nuomonę (Wakefield, 2006). Apklausoje yra svarbu, kad vienu metu būtų užduodamas vienas klausimas ir duodama pakankamai laiko jį atsakyti, prieš vaikui pateikiant kitą - net jei vaikui pateiktas klausimas yra trumpas, tačiau sudarytas iš kelių dalių (Poole, Lamb, 1998). Pavyzdžiui, vaiko prašoma papasakoti, ką jis veikė, ir tuo pačiu metu klausama, ar jis buvo vienas. Į pateiktus dvigubus klausimus vaikai dažniausia atsako tik į vieną jo dalį arba pateikia neaiškius atsakymus. Pateikiant klausimus rekomenduojama pradėti nuo atvirų, bendresnių klausimų ir tik vėliau pereiti prie siauresnių (Howitt, 2006). Atsakinėjant vaikui rekomenduojama jo nepertraukti, nors kartais pasitaiko tokių atvejų, kai yra būtina paklausti tam, kad būtų aišku apie ką kalbama (Aldridge, Wood, 1998). Daugelis autorių, nagrinėjančių nepilnamečių apklausos ypatumus nurodo, kad reikėtų vengti klausimų pakartojimo, prašymo išsivaizduoti (Gilstrap, 2004; Melnyk, Bruck 2004; Kostelnik et al., 2006; Wakefield, 2006). Tad pateikiant klausimus yra svarbu yra ne tik apklausėjo išankstinė nuomonė, bet ir kaip pateikiami klausimai.

Apklauso užbaigimas. Baigiant apklausą visų pirma reikėtų padėkoti vaikui už jo pastangas viską papasakoti. Taip pat derėtų apibendrinti akivaizdžiai svarbius parodymus, atsakyti į bet kokius vaiko klausimus. Tačiau negalima nepilnamečiui žadėti apie tolimesnę bylos eigą, suteikti vilčių (Daly, 1991; Morgan 1995). Pavyzdžiui, negalima nežadėti, kad vaikas nebus daugiau apklausiamas ar nedalyvaus teisiniuose procesuose. Taip pat svarbu patarti, kur kreiptis ieškant pagalbos. H. L. Westcott ir S.Kynan (2006) lygindami įvairius su vaikų apklausų tyrimų rezultatus nurodo, kad interviu pabaigoje dauguma apklausėjų (apie 80%) padėjo vaikui ir tik nedaugelis (apie 11%) nurodė, ką daryti, jei kiltų sunkumų dėl patirto įvykio. Apklausa rekomenduojama užbaigti neutralia tema - tai leidžia vaikui atsitraukti nuo patirto nemalonus ir skausmingos pokalbio temos.

Apžvelgus įvairius tyrimus ir tyrėjų nuomones matome, kad kiekvienam apklausos etapui reikalingas atidumas ir kruopštumas. Matome, kad didelis dėmesys turi būti skiriamas pasiruošimui ir klausimų pateikimui. M. Aldridge ir J.Wood (1998), pristatydami kiekvieną apklausos etapą, pateikia, ką apklausėjas turi žinoti, kaip elgtis interviu metu, taip pat pateikia savęs vertinimo

anketą, kas leistų tinkamai pasiruošti apklausai. Toliau plačiau aptarsime trečiąjį apklausos etapą kuriame pateikiami klausimai nepilnamečiui. Išties kiekvienas apklausos etapas yra svarbus ir reikalingas, bet apklausoje svarbiausia yra nepilnamečio parodymai, kurie yra vaiko atsakymai. O atsakymus gauname pateikus klausimus, tad koks bus atsakymas, kokius gausime parodymus, tam įtakos turi pateikti klausimai.

2. 2. 2. Klausimų formos

Tinkamas klausimų formulavimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių vaiko pasakojimo tikslumą. Klausimų forma ir jų pateikimas vaikui turi didelę reikšmę, nes įtakoja parodymų tikslumą (Pool, Lamb, 1998). Vaiko atsakymai priklauso nuo to, kaip apklausėjas formuluoja klausimus. Mokslinėje literatūroje vaikų apklausoje dažniausiai išskiriamos dvi pagrindinės klausimų formos (Čėsniėnė, 2004b; Gilstrap, 2004; Lamb et al., 2003). Apklausoje galima pateikti atvirus arba uždarus klausimus. Toliau pateiksime šių klausimų formos apžvalgą.

2. 2. 2. 1. Atviri klausimai

Atviri klausimai sudaro galimybę vaikui pateikti laisvą savo atsakymą, juose nėra atsakymų alternatyvos. Taip pat į tokius klausimus pateikti vaiko atsakymai yra tikslesni nei į uždarus (Wakefield, 2006). Atviri klausimai skatina detaliau papasakoti apie tai, ką vaikas jau yra paminėjęs. Pavyzdžiui, klausimas: „papasakok, kas atsitiko?“ arba „papasakok viską, ką atsimeni“. Tokios formos klausimai yra skatinantys pateikti laisvą atsakymą (*angl. free recall*). Šie atviri, skatinantys klausimai yra vertingi apklausiant liudytojus, nes jie nėra nukreipiantys ir paprastai padeda gauti platesnius liudytojo atsakymus (Korkman et al., 2004; Poole, Lamb, 1998). Dauguma literatūros šaltinių rekomenduoja būtent šiuos klausimus naudoti apklausos pradžioje (Aldridge, Wood, 1998, Cederborg, 2004; Wakefield, 2006). Atliekant tyrimą su 2 – 5 metų amžiaus vaikais buvo pateikiami klausimai apie patirtus trauminius įvykius (Peterson, Bell, 1996). Pradžioje jiems buvo pateikiami atviri klausimai (pvz. „Kas atsitiko?“) ir vėliau uždari klausimai (pvz. „Tu susižeidei savo keli?“). Paaikėjo, kad vaikai į atvirus klausimus, kurie reikalauja laisvo vaiko atsakymo, pateikė gana tikslią informaciją, o klaidų skaičius sudarė 9%, kai tuo tarpu atsakymai į uždarus klausimus buvo dažnai klaidingi, klaidų skaičius - 41%. Net ir labai maži vaikai, ketverių metų amžiaus, gali pateikti patikimos esminės informacijos, tinkamos teismui atsakydami į atvirus, reikalaujančius laisvo pasakojimo klausimus (Cederborg, 2004; Lamb et al., 2003).

Prie atvirų klausimų formos priskiriami ir „K“ tipo klausimai (*angl. Wh-questions*) (Lamb et al., 2000; Peterson et al., 1999). Šie klausimai, palyginus su klausimais skatinančiais pateikti

laisvą atsakymą, yra ne tokie atviri, tačiau yra tinkami naudoti tikslinantis įvykio aplinkybes, detales. Šie klausimus naudojami, siekiant sutelkti vaiko dėmesį ties detalėmis ar kitais įvykio aspektais, kuriuos vaikas jau paminėjo (Lamb, 2000). Pavyzdžiui, klausiamo: „Kada tai nutiko?“ arba „Kokios spalvos marškinėlius jis vilkėjo?“, „Kaip tas vyras atrodė?“. M. E. Lamb kartu su kolegomis (1996) tyrimo metu siekė išsiaiškinti, kiek vaikų atsakymai priklauso nuo pateikiamų klausimų, teiginių formos. Rezultatai parodė, kad kuo atviresnis klausimas, tuo vaiko atsakymas yra ilgesnis ir taip pat pateikiamas didesnis detalių apie įvykį skaičius. Į atvirus, „K“ tipo klausimus vaikai taip pat dažnai pateikia atsakymą „nežinau“ (Peterson et al., 1999). Toks vaiko atsakymas yra geresnis. Siekiant gauti patikimus parodymus, geriau yra surinkti mažiau informacijos, negu pateikus netinkamus klausimus gauti neteisingą, klaidingą informaciją.

Atviri klausimai yra geresni ir rekomenduojami naudoti apklausiant nepilnamečius, patyrusius seksualinę prievartą. Tačiau, kad ir kaip pavyzdinai būtų atliekama apklausa, nepateikti uždarų klausimų ir naudoti tik atvirus yra neįmanoma dėl amžiaus ypatumų. Toliau ir aptarsime uždarų klausimų naudojimą apklausiant nepilnamečius ir šių klausimų naudojimo ypatybes.

2. 2. 2. 2. Uždari klausimai

Uždari klausimai laikomi tuomet, kai vaikui yra sufleruojamas atsakymas ir nepilnametis gali pasirinkti vieną iš galimų klausime pateikiamų atsakymų. Prie uždarų klausimų galime priskirti klausimus su pasirenkamais atsakymais, „taip – ne“ klausimus, įtaigius klausimus. L. L. Gilstrap (2004) apibūdindama uždarus klausimus, jiems priskiria šiuos: kai klausimas pateikia atsakymą, kai klausimas nurodo pageidaujamą atsakymą, taip pat kartojant klausimą ir prašant vaiko įsivaizduoti.

Klausimai su pasirenkamais atsakymais yra mažiau skatinantys laisvą vaiko atsakymą, bet šie klausimai dažnai pateikiami vaikui, kai negaunamas vaiko tikslus atsakymas arba kai vaikas visai neatsako, tyli (Lamb et al., 1996). Tuomet apklausėjas pateikia keletą galimų variantų. Pavyzdžiui: „Važiavai pas močiutę, namo ar pas draugę?“, „Tu stovėjai, gulėjai, sėdėjai ar kaip buvo?“. Tačiau pateikus keletą atsakymų variantų nepilnametis gali jų visų neatsiminti ir pasakyti paskutinį, kurį išgirdo. Prie klausimų su pasirenkamais atsakymais galima priskirti ir „taip – ne“ klausimus. Šie klausimai paprastai apima tik du atsakymų variantus, t.y. vaikas gali pasirinkti vieną iš galimų dviejų atsakymų. Pavyzdžiui: „Jis tave lietė per rūbus ar po rūbais?“, „Buvo rytas ar vakaras?“ arba „Tu buvai viena ar su kuo nors?“. Naudojant vien tik „taip – ne“ klausimus, gali būti gaunami ne visai tikslūs ir patikimi parodymai. Pateikiant vaikui „taip – ne“ klausimus ir juos pakartojant gausime ne tokius tikslus vaiko parodymus. Nepilnamečiai atsakydami į šiuo klausimus paprasčiausiai gali pasirinkti vieną iš galimų variantų ir jie ne visada pasakys, kad nežino

atsakymo (Peterson et al., 1999). Šių klausimų derėtų vengti, kadangi vaikams, ypač mažesniems, gali būti sunku atsakyti, nes vaikai tokią klausimo formą supranta kaip būtinai reikalaujančią atsakymo ir stengiasi pateikti atsakymą net ir tais atvejais, kai jo nežino (Wakefield, 2006). Apklausos metu dažniausiai neįmanoma surinkti visos reikiamos informacijos vien tik atvirų klausimų pagalba. Uždari klausimai reikalingi siekiant išsiaiškinti neaiškias pasakojimo vietas, norint pasitikslinti vaiko pasakojimą ar sužinoti trūkstamą informaciją, kurios nepilnametis nepateikė. Todėl kartais uždarų klausimų taikymas gali suteikti svarbios ir patikimos informacijos apie įvykį. Svarbu atsižvelgti į uždaros formos klausimų naudojimo dažnumą, jie turi būti naudojami saikingai (Bruck, 1999).

Uždarų klausimų grupei priskiriami ir įtaigūs klausimai, dar vadinami atsakymą menančiais (angl. *leading*) klausimais. Šios formos klausimai yra labiausiai įtaigūs. Pateikiant šios formos klausimus apklausėjas atskleidžia, koks atsakymas yra labiau pageidaujamas. Pavyzdžiui, „jis privertė tave tai daryti, ar taip?“. Vaiko ne tik prašoma patvirtinti atsakymą menantį klausimą, bet ir jaučiamas spaudimas, kad būtent pateikiamas atsakymas yra pageidaujamas. Pateikiant šiuos klausimus vaikas turi kalbėti apie įvykio detales, apie kurias jis neplanavo pasakoti. Įtaigūs klausimai mažina vaiko parodymų patikimumą (Bruck, 1999). Vaikų parodymų tikslumas sumažėja ne tik tada, kai užduodami įtaigūs klausimai, bet ir tada, kai šie klausimai yra pakartojami apklausų metu (Ceci & Bruck, 1993; Gilstrap, 2004). Šiuo atveju vaikai mano, kad jei pareigūnas užduoda tuos pačius klausimus, tai reiškia, kad jam nepatiko pirmasis atsakymas. Todėl vaikai, atsižvelgdami į situaciją, yra linkę pakeisti savo atsakymus, kadangi nori pateikti apklausėjui tokią informaciją, kokią, jų nuomone, jis tikisi išgirsti.

Uždari klausimai gali būti naudojami apklausiant nepilnametį, tačiau juos naudoti reikėtų saikingai. Be to LR BPK draudžia pateikti atsakymą menančius klausimus. Uždarus klausimus vertėtų pateikti tuomet, kai vaikas prieš tai yra atsakęs į atvirus klausimus. Taip pat apklausoje patartina vengti įtaigių teiginių, juos pateikti keletą kartų.

2. 2. 3. Aplinkos įtaka nepilnamečių apklausose

Apklausos vieta yra ypač svarbi, siekiant užmegsti kontaktą su vaiku ir sudarant sąlygas nepilnamečiui jaustis saugiai (Bruck, 1999). Kai kuriose užsienio šalyse yra įsigalėjęs pakankamai tvirtas požiūris, kad vaiko apklausa turi būti fiksuojama vaizdo ar garso būdu (Diesen, 2002; Wakefield, 2006). Be apklausos įrašo nėra galimybės matyti tikslų vaiko atsakymų, jo parodymų.

Vaiko apklausos kambarys – tai specialiai vaiko apklausai pritaikyta patalpa, kurioje yra įmontuota vaizdą ir garsą fiksuojanti įranga: mikrofona ir vaizdo kameros (Grigutytė ir kt., 2006). Vykdam apklausą tokioje patalpoje vykstanti apklausa yra įrašoma, kuri vėliau, esant reikalui, gali

būti peržiūrima ir naudojama teismo procese (Daly, 1991). Apklauso kambarys paprastai įrengiamas taip, kad nepilnametis galėtų jaukiai jaustis, aplinka būtų labiau panaši į namų, nei oficialios įstaigos. Vaizdo ir garso įranga sumontuojama taip, kad apklausą su visom jos smulkmenom būtų galima stebėti bei įrašyti esant kitoje patalpoje.

Vaiko apklauso kambarių praktika diegiama ir Lietuvoje. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos plane buvo numatyta įrengti vaikų apklauso kambarius prie aukštesnės pakopos policijos komisariatų ir apmokyti apklausas atliekančius pareigūnus (Šalaševičiūtė, 2007). Policijos departamentas 2007 m. rugsėjo mėnesį informavo, kad vaikų apklauso kambariai vis dar neįrengti (Šalaševičiūtė, 2007). Šiais metais pagrindiniuose šalies komisariatuose tokie kambariai jau įrengti, tačiau nėra žinoma, kokie specialistai juose dirba, kokia yra apklausų atlikimo tvarka ir pan.

2005 metais buvo įsteigtas vaiko apklauso kambarys nevyriausybinėje organizacijoje „Vaiko namas“, šios organizacijos specialistai turi didžiausią patirtį atliekant apklausas, susijusias su nepilnamečių patirta seksualine prievarta.

Vykdamas interviu vaiko apklauso kambaryje vaikas apsaugomas nuo tiesioginio susitikimo su įtariamoju. Vaikas taip pat bendrauja su vienu jį apklausančiu asmeniu ir išvengia bendravimo su keliais teisėsaugos pareigūnais. Apklausti vaiką gali vienas specialistas, tuo tarpu kiti su apklausa susiję asmenys bei specialistai vaiko apklausą gali stebėti kitoje patalpoje per vienpusį veidrodį ar televizoriaus ekraną (Grigutytė ir kt., 2006). Tačiau jei nepilnametis yra patyręs seksualinę prievartą jį išnaudojant vaikų pornografijai, derėtų pagalvoti, ar tikrai vaizdo įrašas yra tinkamas tokiu atveju (Home Office Communication Directorate, 2000). Vaikas žinodamas, kad atliekamas vaizdo įrašas gali blogai jaustis. Esant tokiai situacijai apklausą galima būtų įrašyti naudojant diktofoną.

Dauguma autorių nurodo, kad apklausa vaiko kambaryje yra pranašesnė už įprastas (Aldridge, Wood, 1998; Daly, 1991), tačiau vien aplinka nedaro apklauso kokybiškesnė. Siekiant apsaugoti vaiką nuo papildomo psichologinio traumavimo ir norint gauti patikimus parodymus, reikia ne tik tinkamos aplinkos, bet ir tinkamo pasiruošimo pačiai apklausai.

2. 2. 4. Apklausančio asmens vaidmuo

Apklauso procese svarbiausias yra liudytojas, duodantis parodymus. Bet apklauso metu parodymus gali įtakoti ne tik gebėjimas tinkamai užduoti klausimus, bet ir apklausančio asmens statusas, šališkumas, ypatingai nepilnamečių apklausose. Plačiau aptarsime apklausančio asmens įtaką nepilnamečiui.

Apklauso metu nepilnametis gali būti apklausiamas pareigūno, teisėjo, psichologo ar kito asmens. Mažamečiai yra jautrūs juos apklausančio asmens statusui ir galioms, todėl interviu metu

gali pasiduoti suaugusiojo tiesioginiam ar netiesioginiam poveikiui (Bruck, 1999). Europos devyniose šalyse buvo atliktas tyrimas, siekiant išsiaiškinti vaikų liudytojų ir nukentėjusiųjų nuo seksualinės prievartos padėtį teisinėje sistemoje. Rezultatai parodė, kad tyrimai ir bylos, susijusios su vaikų seksualine prievarta, užtrunka per ilgai ir specialistams, dirbantiems su nepilnamečiais seksualinės prievartos bylomis, trūksta kompetencijos ir specialių žinių (Diesen, 2002).

Apklausas atliekančio asmens suaugusiojo statusas įtakoja vaiko parodymus. Tobey A. E. ir Goodman G. S. (1999) ištyrė, kad suaugusieji, turintys aukštą statusą, gali turėti neigiamos įtakos ikimokyklinio amžiaus vaikų parodymams. Tyrimo metu vaikams buvo rodoma vaizdo įrašas, kuriame auklė žaidžia su mažyliu. Vėliau atėjęs pareigūnas pasakė, kad auklė galėjo padaryti kažką negero. Tuomet vieni vaikai buvo apklausiami policijos pareigūno, kiti - neutralaus asmens. Vaikai, kurie buvo apklausti policijos pareigūno, pateikė mažiau tikslesnius pasakojimus, nei vaikai, kurie buvo apklausti neutralus asmens. Vadinasi, oficiali apranga, parodanti užimamą statusą, turi neigiamos įtakos parodymams. Todėl siekiant kuo mažiau paveikti apklausą, vaikas turėtų būti apklausiamas neutralaus asmens, jei tai įmanoma. Pareigūnai, tardytojai, teisėjai, susitikdami su nepilnamečiu galėtų atsisakyti jų statusą rodančios atributikos, nevilkti uniformos, o pasirinkti paprastą aprangą.

Apklausa gali priklausyti ir nuo to, koks pareigūno ar kito asmens, apklausiančio vaiką, požiūris į liudytoją. H. L. Westcott ir M. Page (2002) savo studijoje pateikia įvairių pavyzdžių, kaip skirtingai gali būti suprastas vaikas teismo procese, priklausomai nuo jo esamo vaidmens. Apklausėjo požiūris gali būti vienoks, kai vaikas yra nukentėjęs, ir kitoks, kai vaikas įtariamasis. Vien tai, kad asmuo yra vaikas, jau keičia apklausėjo elgesį su juo. Galima nesąmoninga užuojauta nukentėjusiajam ar priešiškus įtariamajam. Bet kuris iš užimamų vaidmenų gali, daugiau ar mažiau, įtakoti gaunamus parodymus. O ir pačio apklausiančio asmens vaidmuo, jo turimos žinios apie nepilnametį, gali įtakoti apklausą. A. Melinder (2004) kartu su kolegomis savo studijoje atrado, kad psichiatrai ir policijos pareigūnai tiki vaiko gebėjimais labiau, negu kiti teisės atstovai (prokurorai, advokatai, teisėjai). Vaiką apklausiantis asmuo turėtų atsižvelgti ne tik į faktorius įtakančius vaiką, bet ir savo asmeninę nuomonę, turimas žinias apie vaiką.

Vaiką apklausiantis asmuo gali būti šališkas, turėdamas išankstinės informacijos apie įvykį. Apklausėjo asmeninė nuomonė apie įvykį, tik vieną galimo įvykio variantą, gali įtakoti klausimų pobūdį, nuo kurių priklauso vaiko parodymų patikimumas (Bruck, 1999, Wakefield, 2006). Pareigūno šališkumas taip pat gali pasireikšti užduodant konkrečius, uždarus klausimus. Toks apklausimo būdas nėra tinkamas, kadangi vaikų atsakymai į atvirus klausimus yra tikslesni, nei į uždarus (Grigutyte ir kt., 2006). Pavyzdžiui, klausimas: „Ar matei, kaip X į kišenę įsidėjo pinigus?“, jau apriboja vaiko atsakymų galimybę. Kai vaikai neatsimena, kas vyko, atsakydami į

uždarus klausimus jie dažniau klysta, o atsakydami į atvirus klausimus renkasi atsakymą „nežinau“, todėl apklausiant vaikus rekomenduojama naudoti atvirus klausimus (Čėsniėnė, 2004a).

Apžvelgus minėtus veiksnius įtakojančius apklausą matome, kad dėmesys turi būti skiriamas apklausiančio asmens statusui, bendravimo stiliui. Siekiant apklausos efektyvumo reikėtų vengti šališkumo, tinkamai parinkti ir formuluoti klausimus.

2. 3. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai

Problema: Apklausiant nepilnametį liudytoją, patyrusį seksualinę prievartą, tikslas yra ne tik gauti vaiko parodymus, bet ir kiek įmanoma apsaugoti nepilnametį nuo neigiamo apklausos poveikio. Tad yra itin svarbu pasirinkti tinkamą apklausos būdą ir pateikti tinkamus klausimus. Iki šiol Lietuvoje, kiek yra žinoma, atliktas vienintelis tyrimas susijęs su nepilnamečiais liudytojais ir analizuojantis jų parodymų tikslumą (Čėsniėnė, 2004a). Bet Lietuvoje nėra atlikta realių tyrimų, susijusių su patyrusių seksualinę prievartą nepilnamečių apklausomis. Dažnai yra diskutuojama dėl nepilnamečių parodymų patikimumo, o vaiko parodymų kokybė priklauso nuo jų surinkimo būdo, užduodamų klausimų formos apklausos metu. Todėl šiame darbe ir nagrinėsime apklausėjo pateikiamų klausimų formą ir kitus apklausėjo pateiktų teiginių aspektus.

Tikslas – ištirti nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausose pateikiamų klausimų ypatumus.

Tyrimo objektas – nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, realiose bylose pateikti apklausėjo klausimai.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti seksualinę prievartą patyrusių nepilnamečių apklausų problematiką, atlikti mokslinės literatūros analizę.
2. Transkribuoti nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausų vaizdo ir garso įrašus.
3. Išanalizuoti nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausėjo pateikiamus klausimus, išskirti jų kategorijas.
4. Išsiaiškinti, kokia tolimesnė nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, baudžiamųjų bylų eiga.
5. Išsiaiškinti, kokią įtaką turėjo seksualinę prievartą patyrusių nepilnamečių vaizdo ir garso įrašo panaudojimas.

Hipotezės:

H₁ – nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausoje pateiktų apklausėjo įtaigių teiginių skaičius yra mažiausias lyginant su kitomis teiginių kategorijomis.

H₂ – nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, apklausoje daugiausiai pateikiama atvirų teiginių.

H₃ – apklausėjo pateikiami teiginiai skiriasi priklausomai nuo nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, amžiaus grupės.

Tyrimo metodas. Mokslinės literatūros analizė, nepilnamečių patyrusių seksualinę prievartą vaizdo bei garso apklausų analizė ir baudžiamųjų bylų analizė.

3. METODIKA

3.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimui buvo atrinkta ir analizuota 15 seksualinę prievartą patyrusių nepilnamečių apklausų (2 – berniukų ir 14 mergaičių). Bendras tiriamųjų vidutinis amžius yra 10,69 metai (SD=3,38). Tyrimo metu buvo atrinktos dvi amžiaus grupės. Pirmąją grupę sudarė 6 – 8 metų amžiaus vaikai, iš viso 6 vaikai. Jaunesniųjų vaikų vidutinis amžiaus, vaizdo ir garso apklausų atlikimo metu buvo – 6, 67 metų (SD=1,21). Antrąją grupę sudarė 12 – 14 metų nepilnamečiai, iš viso 9 vaikai, vidutinis jų amžius - 13,1 metų (SD= 0,99).

3.2. Užduočių ir įvertinimo būdai

3.2.1. Apklausų transkripcija.

Peržiūrint vaizdo ir garso apklausų įrašus apklausėjo ir nepilnamečio kalba buvo perrašoma – atliekama apklausų transkripcija. Transkripcijos metu buvo naudojami šie ženklai:

◊ *pauzėms žymėti*. Pavyzdžiui:

Apklausėjas (A): Neprisimeni, ar gali pasakyti, kada tu jį sutikai?

Vaikas (V): ◊ Nežinau to laiko.

() *neverbalinei kalbai, kitoms pastaboms žymėti*. Pavyzdžiui:

A: O kiek ten apačioj kambarių yra?

V: <> (parodo du pirštus)

A: Du?

V: (links galva)

| *kalbančiojo pertraukimui žymėti*. Pavyzdžiui:

A: Aha, nebijok, gali žinok, čia gali sakyti viską, gerai? Visą, kas buv

V: Aš pasiimsiu vieną balioną.

3.2.2. Teiginių kategorizacija.

Buvo peržiūrima kiekviena transkribuota apklausa. Apklausėjo kalba, kiekvienas posakis, teiginys, pasakytas apklausos metu, buvo suskirstytas į penkias klausimų kategorijas. Teiginių skirstymui pasirinktas mokslininkų Lamb M. E., Sternberg K. J., Orbach Y., Hershkowitz I., Horowitz D. ir Esplin P. W. naudotas metodas (2000). Teiginių kategorijos :

1. *Palaikymas (angl. facilitators)*. Interviu metu apklausiant vaiką palaikymu laikomas neįtaigus pritarimas, kaip padaršinimas tęsti toliau. Atsakymai „taip“, „aha“, vaiko pasakytų žodžių

pakartojimas, neįtaigūs pritarimai vaiko pasakojimui priskiriama palaikymui. Pavyzdžiui, vaikas sako: „Nu būna, kad visada rėkia ant mamos, visą laiką.“, apklausėjas: „Rėkia ant mamos“; vaikas: „Nu žodžiais labai blogais ten rėkdavo...“ apklausėjas: „Mhm. Čia, žinok, gali pasakyti ir tuos pačius žodžius, kaip jisai mamą vadindavo“.

2. *Skatinimas (angl. invitations)*. Apklausėjo kalba, apimanti klausimus, imperatyvus, konstatavimus, kurie pageidauja laisvai atgaminamų atsakymų iš vaiko. Tokie apklausėjo žodžiai nenukreipia vaiko ties konkrečiu atsakymu, o tik bendra kryptimi, pavyzdžiui: „Papasakok man viską, kas nutiko“. Pateikiant teiginį pasinaudojama vaiko atskleista informacija kaip užuomina, pavyzdžiui: vaikas: „Jis prie manęs lindo, mane lietė“, apklausėjas: „Tu minėjai, kad jis tave lietė. Papasakok man viską apie tą lietimą“; vaikas: „įsitempė į mašiną, nuvežė ir, ir išprievartavo“, apklausėjas „...išprievartavo papasakok kaip visa tai įvyko“.
3. *Direktyvūs teiginiai (angl. directive utterances)*. Naudojami siekiant sutelkti vaiko dėmesį ties detalėmis ar kitais įvykio aspektais, kuriuos vaikas jau paminėjo. Papildomai klausiant informacijos naudojami „K“ formos klausimai (*angl.* “Wh-” questions). Pavyzdžiui, „Kada tai nutiko?“ (kai vaikas atskleidė, kad kažkas nutiko), arba „Kokios spalvos marškinėlius jis vilkėjo?“ (Kai vaikas pasako, kad jis vilkėjo marškinėlius), „Iš kur tu žinai, kad prie brolio lįsdavo“ (kai vaikas pasako, kad lįsdavo), „O kas tose nuotraukose užfiksuota yra?“ (kai vaikas minėjo, kad buvo rodomos nuotraukos).
4. *Klausimai su pasirenkamu atsakymu (angl. option-posing utterances)*. Užduodant klausimus siekiama, kad vaikas susitelktų ties įvykio detalėmis ar aspektais, kurių vaikas prieš tai neminėjo, pavyzdžiui, „Ar jis tau ką nors sakė?“. Vaiko prašoma patvirtinti, paneigti, pasirinkti atsakymą iš apklausėjo pateiktų variantų, bet nepabrėžiant, kad kuris nors atsakymas yra labiau pageidaujamas. Pavyzdžiui, „Ar jis tave lietė per drabužius ar po drabužiais?“ (kai vaikas prieš tai minėjo, jog jis lietė). Šiai kategorijai priskiriami taip/ne klausimai, jeigu klausimai yra užduodami prieš tai kalbėta tema. Pavyzdžiui, „O jie [tėvai] ar dažnai mušdavosi?“ (kai vaikas pasako, kad tėvai mušdavosi).
5. *Įtaigūs teiginiai (angl. suggestive utterances)*. Užduodant šios formos klausimus apklausėjas paklausia taip, kad atskleidžia, koks atsakymas yra labiau pageidaujamas. Pavyzdžiui, „Jis privertė tave tai daryti, taip?“. Arba kai klausama tokios informacijos, kurios vaikas prieš tai neminėjo. Pavyzdžiui, „Tu atsigulei ant jo ar jis ant tavęs?“ (kai vaikas pasako: „Mes atsigulėm ant sofos“).

Apklausėjo teiginiai interviu metu (ižanga, pertraukos laikas, užbaigimas), nesusiję su įvykiu, buvo išskiriami kaip papildomas palaikymas (pavyzdžiui: „Žinok dabar jau pradės mus filmuoti“, „išsirink flomasterį, spalvą kuri tau patinka“, „Ar pasėdėsi vienas?...“, „Gal šitoj vietoj padarom pertraukėlę“). Skaičiuojant teiginių kategorijas papildomas palaikymas (PP) nebuvo

įtraukiamas į skaičiavimą, kadangi skaičiuojami tik teiginiai susiję su įvykiu – palaikymo kategorija (P). O siekiant išsiaiškinti, kiek apklausejas skiria dėmesio vaikui visos apklausos metu bendras palaikymas (BP) buvo skaičiuojamas pagal šią formulę:

$$BP = P + PP, \text{ kur:}$$

P – palaikymo kategorijos teiginiai, tiesiogiai susiję su įvykiu.

PP – papildomas palaikymas, t.y. teiginiai tiesiogiai nesusiję su įvykiu.

BP – visi teiginiai, susiję su palaikymu.

3.2.3. Nepilnamečių baudžiamųjų bylų duomenų analizė.

Tyrimo metu taip pat buvo atlikta analizė bylų, kuriose atliktos nepilnamečių patyrusių seksualinę prievartą apklausos įrašytos vaizdo ir garso būdu. Informacija buvo renkama iš bylų, priklausomai nuo jų prieinamumo. Atlikta 5 baudžiamųjų bylų analizė. Tyrimo metu buvo leista tiesiogiai susipažinti su 3 bylomis ir su 1 kontroline byla, kurioje surašyta bylos eiga, atkartojama svarbiausia bylos medžiaga, tačiau nėra originalių bylos dokumentų; nėra galimybės matyti apklausų protokolų, ekspertų išvadų. Be to leista susipažinti su 1 bylos teismo nutartimi.

Iš bylų buvo surinkta informacija apie bylos liudytojus, jų eigą, baigtį. Surinkta informacija buvo suskirstyta į šias grupes:

- Bylos trukmė (pradžia, pabaiga).
- Nusikaltimo data.
- LR BK straipsnis, kurio pagrindu iškelta byla.
- Susitikimų su teisėsaugos ir kitais specialistais skaičius (apklausų, ekspertizių sk.).
- Atlikti tyrimai, apžiūros (įvykio vietos apžiūra, objektų tyrimai, vaiko medicininė, psichiatrinė, psichologinė ekspertizė).
- Liudytojų skaičius ir ryšys su nagrinėjamu įvykiu.
- Bylos nuosprendis ir jo pagrindimas.

3.3. Tyrimo eiga

Tyrimas atliktas VšĮ „Vaiko namas“ įstaigoje, kuri dirba su seksualinę prievartą patyrusiais nepilnamečiais. „Vaiko namas“ įstaigoje yra atlikti ir sukaupti seksualinę prievartą patyrusių nepilnamečių vaizdo ir garso apklausų įrašai. Tyrime naudotos apklausos buvo atliktos nuo 2005 iki 2008 m.

Siekiant palyginti apklausas vieną su kita, buvo pasirinkta vieno VšĮ „Vaiko namas“ psichologo atliktos apklausos. Pasirinktas psichologas, atlikęs daugiausiai apklausų, kuriose vaikų parodymai buvo įrašyti vaizdo ir garso būdu. Apklausas atliko 28 metų psichologė, turinti aukštąjį

išsilavinimą klinikinės psichologijos srityje ir didesnę nei 3 metų patirtį atliekant apklausas su seksualinę prievartą patyrusiais nepilnamečiais. Tyrimo pradžioje buvo atrinkta 21 vaizdo ir garso būdu įrašyta apklausa. Tačiau 4 apklauros buvo atmestos ir neištrauktos į tyrimą, kadangi buvo atliktos rusų kalba, dalyvaujant ir vertėjai. Viena apklausa atmesta, nes buvo apklausiamas tas pats nepilnametis antrą kartą. Taip pat viena apklausa atmesta, nes nepilnametis apklausiamas dviejų asmenų: psichologo ir tyrėjo.

3.4. Duomenų apdorojimo būdai

Tyrimo duomenims apdoroti buvo naudojama Microsoft Office Excel (2003) programa ir SPSS 13 versija (Statistic Package for Social Sciences). Apklausėjo teiginių vidurkiui skaičiuoti buvo naudojama aprašomoji statistika (Descriptive Statistics). Apklusėjo teiginių kategorijų tarpusavio ir apklausėjo teiginių kategorijų bei apklausos trukmės tarpusavio priklausomybei nustatyti buvo skaičiuojama koreliacija.

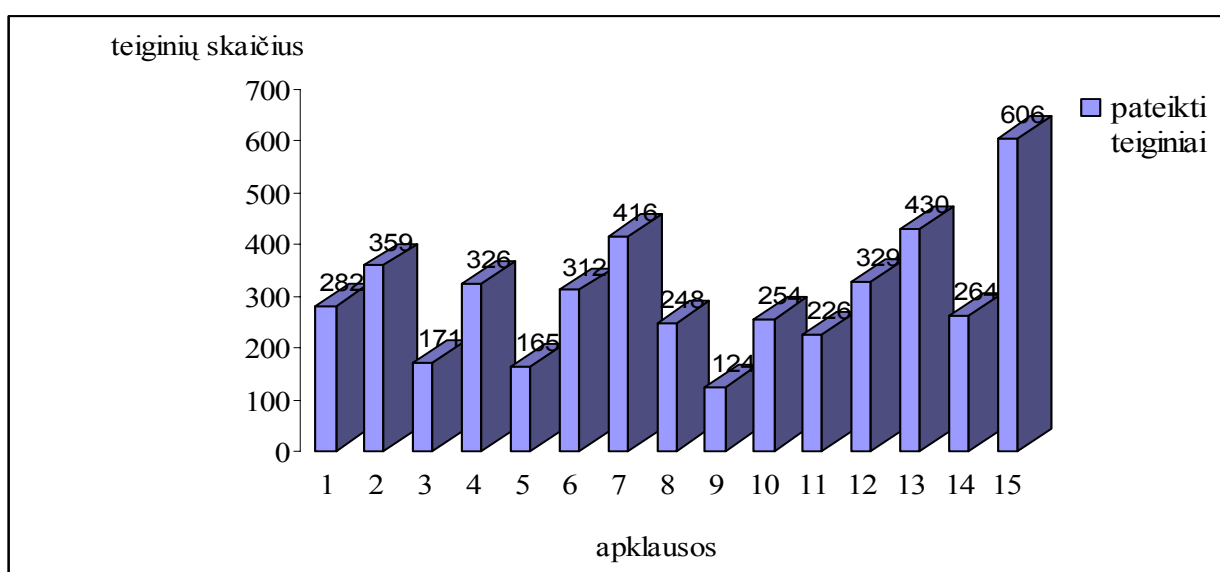
Apklausų bylų analizė atlikta remiantis Lyons E., Coyle A. (2007) knygoje išdėstytais nuorodomis.

4. TYRIMO REZULTATAI IR REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Apklausėjo pateiktų teiginių ypatumai

4.1.1. Bendros apklausėjo pateiktų teiginių charakteristikos

Suskirsčius apklausėjo pateiktus teiginius nepilnamečiams matyti, kad teiginių kategorijos pasiskirsto nevienodai (žr. 1 pav.). Taip pat iš pateiktos histogramos galima pastebėti, jog apklausas sudaro skirtingas teiginių skaičius. Pavyzdžiui, 15- tą apklausą sudaro 606 teiginiai, o 3, 5, 9 apklausų teiginių skaičius nesiekia 200.

1. pav. *Teiginių, pateiktų nepilnamečiams, skaičius apklauso metu.*

Kiekvienos apklauso metu, norint gauti panašios srities atsakymą apie svarbias bylai aplinkybes, užduodamas skirtingas klausimų skaičius, pateikiamas nevienodas teiginių skaičius, kol gaunamas vaiko atsakymas. Žemiau pateikiame porą pavyzdžių iš vaikų apklausų, kuomet siekiant išsiaiškinti įvykio aplinkybes vienu atveju prireikia tik kelių teiginių, o kitu - keliasdešimties:

(I apklausa) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

Apklausėjas (A): Ir tada toliau kaip viskas vyko?

Vaikas (V): Nežinau ... žinau, bet tai ...

A: Nesmagu pasakoti?

V: (mergaitė pritariamai linksi galva)

A: Ar galim kažkaip įkvėpt ir pabandyt papasakot dar kartą? Nes jau tu nemažai pradėjai sakyti, tau privertė suimt jo lytinį organą, ir kai suėmei...

V: Tada liepė nu truputį tenais, ten patraukinėt truputį ir tada, tada galiausiai liepė į burną paimt

(II apklausa) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

V: Ir grįžo namo ir prie manęs lindo

A: O ką jisai tau darė?

V: Gi sakiau, lindo.

A: Mhm, bet aš matai noriu geriau suprasti ką jisai tau konkrečiai padarė?

<...>

A: O ką jisai pradėjo daryti?

V: (gūžteli pečiais)

A: Nu tiesiog pasistenk papasakoti

V: Man jisai darė tai lindo, prie manęs visur

A: Visur. Žinai, kaip padarom aš tau duosiu vieną piešinuką

V: Mhm

A: Ir paprašysiu, kad nuspalvintum kur prie tavęs lindo

V: Gerai

A: Gerai. Tai vat klausei, kas šitam stalčiui yra, tai žiūrėk aš ištrauksiu tokį piešinuką,

V: Mhm

A: Va čia va padėsiu, mes pritrauksim stalą, paimsiu kreidutes. Kas šitam|

V: Nea, aš nenoriu su kreidom

A: O su kuo nori? Su flomasteriu?

V: Su tais

A: Pasiimk tuos flomasterius tada

V: Nes su tais geriau spalvinti, tai man reikia arčiau stalo

A: Tai aš pritrauksiu arčiau stalą, dabar pasakyk, kas nupiešta šitam piešinyje?

V: Mergaitė, berniukas čia

A: Taip

A: Mergaitė, berniukas, mergaitė

V: Aha, tai dabar tu įsivaizduok, vat ant šitos mergaitės, kokia tavo mėgstamiausias spalva?

A: Tai violetinė

V: Pasiimk, yra spalva tai piešia

A: Tai vieną kokią violetinę, gerai, ir pažymėk

V: Pažymėt taškeliu?

A: Gali nuspalvint tas vietas, kur prie tavęs lindo, kaip tu sakai. <◇ mhm, drąsiai nuspalvink visas vietas

V: (spalvina) nu va...

Matome, kad kiekvieną apklausą sudaro skirtingas teiginių skaičius. Pateiktame antrame pokalbio fragmente apklausėjas ne tik siekia išsiaiškinti, kas atitiko liudytojais, bet taip pat reaguoja į vaiko klausimus, nesusijusius su įvykiu. Apklausėjui tenka pateikti ne vieną teiginį liudytojais, kol išsirenkama rašymo priemonė ir grįžtama prie įvykio. Kelis kartus, pabandžiusi atskleisti, ką įtariamasis veikė su nepilnamete, apklausėjas vaikui pasiūlo žmogaus kontūriniam anatominiame piešinyje (žr. 6 priede) pažymėti kur įtariamasis ją lietė ir sulaukia atsakymo. Taigi norint gauti vaiko atsakymą gali prireikti pateikti vieną, du teiginius, o kartais ir dešimtis teiginių.

Toliau 1 lentelėje pateikiame apklausėjo pateikiamų visų ir atskirų kategorijų teiginių vidurkius, minimalias ir maksimalias reikšmes. Vidutiniškai apklausos metu vaikui yra pateikiama

apie 300 teiginių, pusė iš jų sudaro bendras palaikymo teiginių skaičius. Teiginių pasiskirstymas pagal kategorijas išsamiau pateikiamas tolimesnėje rezultatų dalyje.

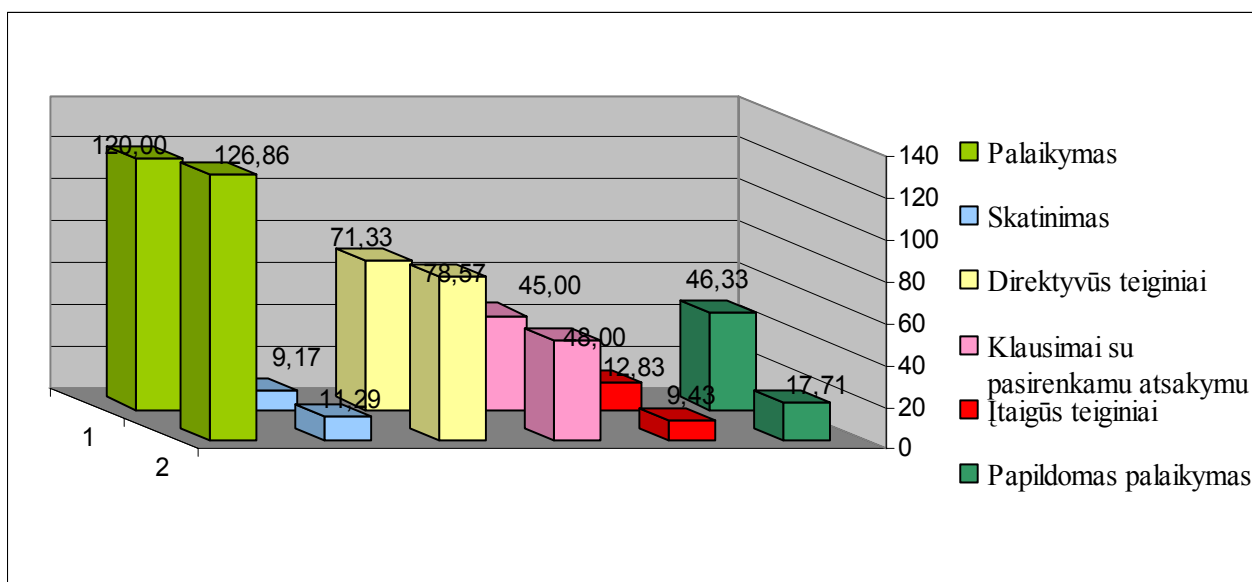
1. lentelė. *Teiginių, pateiktų nepilnamečiams apklausos metu, vidurkis.*

	M	SD	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė
Visi teiginiai	300,80	121,56	124	606
Bendro palaikymo teiginiai	158,00	69,26	68	353
Likusių kategorijų teiginiai	142,80	69,26	56	260

M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis

4.1. 2. Skirtingoms amžiaus grupėms apklausėjo pateiktų teiginių ypatumai

Teiginių vidurkių pasiskirstymas kategorijose pagal amžiaus grupes nėra ryškus (žr. 2 pav.). Tiek palaikymo, skatinimo, direktyvių, klausimų su pasirinkamu atsakymu, įtaigių kategorijų teiginių vidurkių pasiskirstymas pagal amžiaus grupes yra labai panašus. Skirtumų gali neišryškėti dėl labai mažo tiriamųjų skaičiaus, tačiau ir kitų tyrimų duomenys taip pat patvirtina, kad nėra reikšmingų skirtumų amžiaus grupių atžvilgiu (Lamb 1996; Mulder, Vrij 1996).

1 – jaunesnio amžiaus vaikų grupė (6 – 8 m.), 2 – vyresnio amžiaus vaikų grupė (12 – 14 m.)

2. pav. *Kategorijų teiginių vidurkis, pateiktų nepilnamečiams, pagal amžiaus grupes.*

Tad apklausų metu nepastebėta, kad nepilnamečiams pateikiami teiginiai priklausytų nuo amžiaus. L.L.Gilstarp (2004) atlikto tyrimo duomenimis taip pat nestebimas amžiaus skirtumas pateikiant vaikams įtaigius ir neutralius klausimus.

Skiriasi tik papildomo palaikymo teiginių vidurkių grupės. Jaunesnio amžiaus vaikų grupės papildomo palaikymo vidurkis yra 46,33, kai tuo tarpu vyresnio amžiaus vaikų grupės papildomo palaikymo teiginių vidurkis tik 17,71. Akivaizdu, kad jaunesnio amžiaus grupės vaikams pateikiama daugiau papildomo palaikymo teiginių. Išties jaunesnio amžiaus vaikams buvo skiriama daugiau dėmesio. Pavyzdžiui, piešiant jaunesniems vaikams buvo siūloma pasirinkti mėgstamą flomasterio spalvą. Su jaunesniais liudytojais dažniau buvo nukrypstama nuo pagrindinio įvykio detalių. Jiems buvo dažniau nuolaidžiauojama, siekiant užmegzti ir palaikyti kontaktą daugiau skiriama dėmesio:

Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

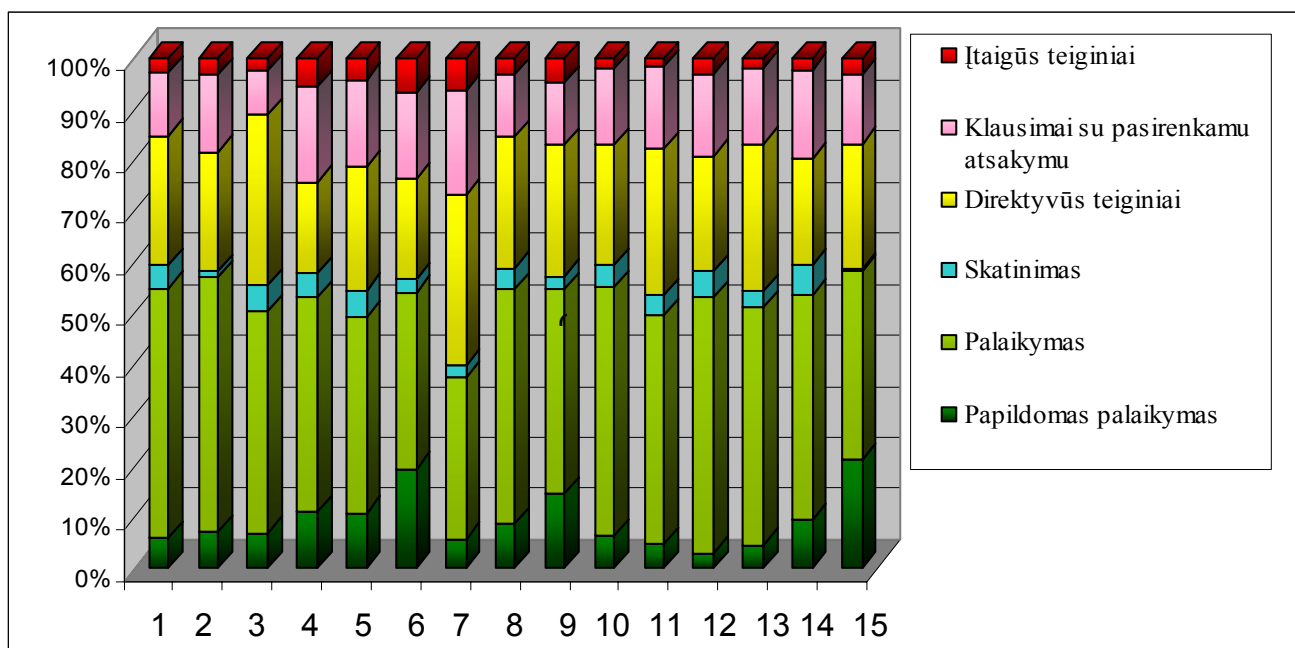
- A: Mes tarėmės, kad tu kažką žinai ir tik vieną kartą tu papasakosi dabar viską
V: Kas čia? (žiūri po stalu)
A: Čia servetėlės
V: Man reikia įsipūst nosį
A: Gal paskui?
V: Ai paskui (padeda atgal)
A: Pasižiūrėk truputėlį į mane, gerai?
V: (atsisuka ir pasižiūri) Aš turiu irgi akinius, norit pasižiūrėti, kokie?
A: Ne, paskui, mes pirma pakalbam Rita³, kaip ir tarėmės,
V: Man jau pavargo akys
A: Tai užsidėsi akinukus ir tada papasakosi?
V: Mhm.
A: Gerai, geriau dabar su akiniais, nu tu dabar man pasakyk|
V: Ar mane mama dabar mato nu su akiniais?
A: Mato
V: Pasirodykit ir jūs su akiniais
A: Tai mane, aš irgi su akiniais, mane irgi mato...

Matome, kaip pateiktame fragmente apklausėjas naudoja papildomo palaikymo teiginius. Bet net ir pateikus keletą teiginių sunku prieiti iki įvykio, dėl kurio vaikas apklausiamas. Todėl apklausiant jaunesnio amžiaus vaikus reikia daugiau skirti dėmesio jų palaikymui.

³ Šiame ir toliau pateikiamuose pavyzdžiuose asmenų vardai, kita konfidenciali informacija yra pakeista

4. 1. 3. Apklausėjo pateiktų teiginių pagal kategorijas ypatumai

Apklausų teiginių, skirtų nepilnamečiams, procentinis pasiskirstymas pagal kategorijas parodo, jog visų apklausų didžiausią dalį sudaro palaikymas (žr. 3 pav.). Mažesnę procentinę dalį nei palaikymo kategorija, sudaro direktyvūs teiginiai ir klausimai su pasirenkamu atsakymu. Pačią mažiausią procentinę išraišką turi skatinimo ir įtaigių teiginių kategorijos. Papildomas palaikymas procentais užima kur kas mažesnę dalį, tačiau kartu su palaikymo kategorija sudaro beveik pusę apklausų teiginių.

3. pav. *Apklausų teiginių, skirtų nepilnamečiams, procentinis pasiskirstymas pagal kategorijas.*

Palaikymo kategoriją sudaro tokie teiginiai kaip: „Aha, supratau“, „Mhm, gerai“, „Taip viską greit papasakojai“, „Aš kaip matau sunku yra kalbėti“. Šie teiginiai, nors ir yra priskiriami tai pačiai kategorijai, bet būna skirtingi. Kartais nepilnamečio liudytojo palaikymas stebimas kaip pritarimas vaiko pasakojimui. Vienas iš pavyzdžių:

Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

V: ... nutempė į mašiną, pasakė nerėkti, tempė, mašiną, ten per dvi sėdynes paguldė ir trenkė per galvą, nu tuo pistoletu ir žodžiu

A: Mhm

V: Ir liepė sėstis

A: Mhm

V: Tada nuvežė į tą kažkokią nuošalią vietą ir nu aš tą vietą tai žinojau, aš ten buvau keletą kartų, netoli namų. Nu tada nežinau ... neatsimenu jau kas ten toj vietoj buvo, tai neatsimenu, bet tada nu po kiek laiko tenais vėl važiovome į kitą vietą. Tenais

važiavom pro parką. Nu aš mačiau truputį ženklą tenais nu ten parką mačiau, kad ir važiavom, tada kažkur nusukom ir ten sustojom

A: Mhm

V: Aš žinau tik tiek, kad ten buvo prie didelės sniego krūvos vieta

A: Mhm

V: Nežinau, ką tada pasakot

Palaikymo teiginiai, pateikti pavyzdžiuose, pokalbio metu buvo naudojami kaip reagavimas į vaiko pasakojimą, siekiant padrašinti vaiką tęsti toliau ir nepertraukiant išgirsti laisvą vaiko pasakojimą. Kita palaikymo forma yra nepilnamečio frazių pakartojimas, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

V: Neatsimenu jau

A: Neatsimeni, kas toliau...

(II) Iš pokalbio su 8 metų mergaite:

V: Ir pradėjo liūsti, sako, tau čia (vaiko žodžiai nesuprantami), paskui nuėjo atgal ir atėjo ir paskiau vėl lenda ir labai skaudžiai kai ką padarė

A: Mhm, tau net skaudėjo

V: Rėkiauju iš visų jėgų, bet nieks neatidaro durų, nieks nepadeda

A: Mhm.

V: Nes visi darbe

A: Visi darbe tuo metu buvo

Pakartojant nepilnamečio pasakytas frazes palaikomas pokalbis su vaiku. Taip galima leisti vaikui suprasti, kad jo yra klausomasi. Kai kuriuos teiginius galima priskirti nebaigtų sakinių metodui. Tokiu būdu vaikui padedama tęsti pasakojimą. Palaikantys teiginiai, kuriais pakartojami vaiko atsakymai, jų pagalba pritariama vaiko pasakojimui, padeda vaikui gauti atgalinį ryšį iš apklausėjo, tęsti pasakojimą. Iš anksčiau pateiktų ir apžvelgtų teiginių pavyzdžių matyti, jog nepilnamečiams liudytojams, patyrusiems seksualinę prievartą, apklausų metu buvo skiriamas didelis dėmesys, siekiant juos palaikyti.

Histogramoje (žr. 3 pav.) papildomo palaikymo teiginiai sudaro nedidelę procentinę dalį, tačiau jie yra svarbūs siekiant užmegzti ir palaikyti kontaktą su vaiku. Dažniausiai papildomi palaikymai buvo stebimi apklausos pradžioje, pabaigoje, naudojant papildomas apklausos priemones (rašymo priemones, kontūrinius anatominius žmogaus piešinius), pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 13 metų mergaite:

A: Nu gerai, tada dar tu pasėdėk, aš paklausu, ar daugiau nebus klausimų

V: Gerai. Dabar melsiuos, kad nebūtų klausimų.

(II) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

V: Man tai raudoną pasiimsiu.

A: Pasiimk raudoną.

V: Nu kaip išsitraukt tą raudoną?

A: Apversk (dėžutę)

(III) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

A: Ir viskas, tai dabar darom pertraukėlę ir paskui aš dar ateisiu pas tave gerai?

V: Gerai.

A: Po

V: Po kiek minučių (rodo delną su ištiestais pirštais)

V: Po penkis

A: Po penkių minučių.

Naudojant papildomo palaikymo teiginius apklausa tampa mažiau formali vaikui. Pateikiant papildomo palaikymo teiginius apklausėjas gali domėtis liudytojo savijauta, atsižvelgti į jo norus. Leidimas pasirinkti vaikui mėgstamos spalvos rašiklį, žymint kūno dalis, pasiteiravimas ar vaikui reikalinga pertrauka, padeda palaikyti kontaktą su juo.

Skatinimo kategorija (žr. 3 pav.) pagal procentinę išraišką sudaro mažiausią apklausėjo pateiktų teiginių procentą. Šie tyrimo rezultatai panašūs su užsienyje atlikto tyrimo duomenimis, kai skatinimo kategoriją sudarė 2% visų teiginių (Korkman et al., 2006). Skatinimo kategorijos teiginiai dažniausia pateikiami apklausos pradžioje, siekiant paskatinti nepilnametį papasakoti arba plačiau nupasakoti apie jau paminėtus faktus. Pavyzdžiai:

(I) Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

V: Išprievartavimo

A: Tai ar gali man dabar, nu vat savo žodžiais papasakot kada kaip ten kas įvyko \diamond neskubėk tiesiog papasakok

V: Įvyko aa nu prieš pusę metų

A: Mhm

V: Ten jisai aš ten nu nuo pat pradžių ane?

A: Mhm

V: Nu aš ten laukiau stotelėj draugės ir jisai priėjo prie manęs ir sako, kur tavo šuo, nes aš ten vieną dieną važiauvau ir eee pas mmm tetą nu pas tokią draugę važiauvau ir su šuniu važiauvau ir klausia, kur mano šuo. Aš pasakiau namie, sako, kam tu jį autobuse spardei, nu aš jam truputį ten spyriau, kad žinai, nu neklauso, tamposi, ir sako einam pasikalbėt ten stotelėj. Aš nenorėjau niekur eit ten pistoletu grasino ir ten ne, ne išsitraukęs, o sako aš turiu ten gale tokį dalyką kurį tu tikrai pažįsti, tikrai gerai žinai ir sako ir aš galiu tipo tave ten nušauti ten ir nu gerai mes ten nuėjom į stotelę pakalbėjom, sako važiuojam važiuojam su manim ten į ten pas mane, ten ledų, visko nupirksiu ten ir dar dvidešimt litų duosiu...

(II) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

A: Gerai, tai pereisim tada prie to, ar gali papasakoti vat ko mes čia šiandien susirinkom. Ar gali papasakoti trumpai kas atsitiko? Trumpai ir tada aš tau užduosiu tokius klausimus patikslinančius

V: Maždaug taip viską iš eilės pasakoti?

A: Mhm. Papasakok, kaip tau išeina

V: Nu birželio 11 dieną, kažkur ketvirtą ar penktą valandą,ėjau ...

(III) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

- V: Išpriejartavo (kalba labai tyliai)
A: Išpriejartavo <.> papasakok kaip tas įvyko?
V: Nuo pradžių?
A: Mhm ...

Pavyzdžiuose matome, kad pateikus panašius skatinimo kategorijos teiginius gauname skirtingus atsakymus. Pirmasis pavyzdys parodo, kaip pateikus atvirą, skatinimo kategorijos teiginį gaunamas vaiko platus pasakojimas. Apklausėjas prašo papasakoti, kaip viskas įvyko ir mergaitė pateikia laisvą pasakojimą. Mažas skatinimo kategorijos teiginių skaičius gali būti todėl, kad teiginiai dažniausia yra atviri klausimai, po kurių vaikai pateikia plačius atsakymus. Vaikams pateikus plačius atsakymus dažnai tenka tikslinti atsakymus ir tuomet apklausėjas užduoda direktyvius klausimus arba klausimus su pasirenkamais atsakymais. Skatinantys teiginiai yra vertingi apklausiant liudytojus, nes jie nėra nukreipiantys, paprastai padeda gauti platesnius atsakymus (Korkman et al., 2006).

Direktyvių teiginių kategorija taip pat sudaro nemažą visų teiginių procentą (žr. 3 pav.). direktyvių teiginių kategorija apima “K” tipo klausimus, kurių pagalba yra tikslinami vaiko atsakymai, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

- A: Kuo apsirengęs buvo?
V: Na juoda striukė ir kažkokiom kelnėm ar džinsais neprisimenu.
A: Mhm, o kelnės, kokios spalvos buvo?
V: Juodos.

(II) Iš pokalbio su 8 metų mergaite:

- V: Nieko nesakė. Tik lindo paskiau jis sakau gelbėkit !!! Tai paskui sako nusiramink nieko nedarysiu, bet vis tiek tą patį darė.
A: Aha, o kai sakai lindo ar galėtum pabandyt papasakoti ką jisai darė?
V: Nu čia kišo pirštą ir krapštė ...

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad direktyvių teiginių pagalba surenkami svarbūs faktai bylai. Vaiko teiginys: „jisai lindo“ nėra konkretus, todėl reikalingas tikslesnis atsakymas, norint jį gauti klausama, kaip tai įvyko, tikslinamasi. Atliekant apklausas yra naudinga pateikti direktyvius teiginius nepilnamečiui, nes šie teiginiai padeda vaikui susitelkti ties įvykio detalėmis.

Teiginių su pasirenkamu atsakymu kategorija yra mažesnė nei direktyvių teiginių (žr. 3 pav.). Ši teiginių kategorija apima klausimus, į kuriuos reikalingas vienas iš dviejų atsakymų, tačiau nenurodo koks atsakymas yra pageidaujamas. Pavyzdžiui: „Nežinai ar nenori sakyti?“, „Į laukus

tenai, ar tai toli nuo tavo namų?“, „Gerai, o su dėde Jonu ar esi kalbėjusi?“, „Bet tai palauk, neskubėk. Pirmiausia tu parėjai iš mokyklos namo. Sakai mamos nebuvo ar kas nors duris atidarė?“. Paprastai siekiama gauti vaiko atsakymą taip arba ne. Taip pat teiginiams su pasirinkamu atsakymu priskiriami klausimai, kai vaiko prašoma pasirinkti vieną atsakymą iš kelių pateiktų. Pavyzdžiai:

(I) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

A: Tai iš viso ta stiklinė buvo viena ar ten jų buvo daugiau?

V: Viena stiklinė.

(II) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

V: Aš visą laiką buvau su.

A: Mhm. O jisai tuo metu kaip ar stovėjo, ar tupėjo, ar sėdėjo, ar |

V: Man atrodo, kad jisai taip tupėjo, nu nestovėjo tikrai.

Kuomet vaikas negali atsakyti į klausimą, jam pateikiami variantai iš kurių pasirinkamas vienas. Teiginiai su pasirinkamais atsakymais paprastai užduodami siekiant patikslinti informaciją.

Įtaigių teiginių kategorija palyginus su kitomis kategorijomis sudaro nedidelį procentą visų teiginių (žr. 3 pav.). Šie teiginiai yra mažiausiai pageidaujami apklausiant vaiką ir kalbant su vaiku rekomenduojama jų nenaudoti (Bruck, 1999). Kai kuriais atvejais įtaigių teiginių būtų buvę galima ir išvengti, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

A: ... kur jūs buvot?

V: Su Marija Baltupiuose.

A: Čia kažkur pas ją buvot?

V: Ne čia buvom, autobuso laukėm,

A: Mhm.

(II) Iš pokalbio su 8 metų mergaite:

A: Ir tu tuo metu kur stovėjai?

V: Prie durų.

A: Prie savo buto durų?

V: Aha

(III) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

A: Gerai, dėkui. Ar galėtum, dar buvo klausimas apie tai, kada tu įsidėmėjai mašinos numerius, nes esi nurodžius. Atsimeni kokie mašinos numeriai?

V: Taip, kai išbėgau iš tenais ir norėjau pabėgti nežinau kažkaip savaime pasižiūrėjau atgal ir pasimatė numeriai tai buvo ABC 123.

A: Mhm ir kaip tu juos įsiminei ar užsirašei kažkur?

V: Savaime įstrigo...

Šiais atvejais apklausiant vaiką galima buvo pasirinkti direktyvius teiginius atitinkamai klausiant Baltupiuose, tai kur?, prie kokių durų? Trečiame pavyzdyje apklausėja pradžioje pateikia tinkamą teiginį, tačiau iškart pasiūlo savo atsakymo variantą. Tačiau yra atvejų, kai nėra galimybės paklausti nepateikiant įtaigių klausimų, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

V: Nu ką ji <> nu įkišo

A: Mhm, įkišo ką? ir kur dar pasakyk.

V: Nu, tai čia ir taip aišku

A: Mhm, ištikrųjų tas yra aišku, bet reiktų, kad tu pati savo žodžiais pasakytum tą dar kartą

V: Nu varpą į makštį

A: Mhm, jį įkišo savo varpą į tavo makštį, mhm <> atliko judesius?

V: Nu bet labai nedaug, nes paskui jis surėkė kažkas tai policija važiuoja ir jis iškart pabėgo

A: Ir tuo metu jį pabėgo.

(II) Iš pokalbio su 12 metų berniuku:

A: Aha, ir tada kur tu miegojai?

V: Aš šita lova išsiskleisdavo ir aš čia va, jį čia miegodavo, o aš čia miegodavau (vaikas rodo piešinyje, kuriame jis nupiešė kambarį).

A: Mhm, supratau, o vat kai tu miegodavai tenai kaip tu buvai apsirengęs?

V: Apsirengęs.

A: Kuo?

V: Nu su šortais.

A: Su šortais.

V: Miegodavau.

A: Mhm, ar būdavo tokių atvejų, kad miegodavai nuogas?

V: Hm, ne.

Šiuose pavyzdžiuose pateikiami įtaigūs teiginiai, tačiau jie būtini siekiant išsiaiškinti įvykio aplinkybes. Atliktose apklausose įtaigių teiginių procentas nėra didelis, o taip pat įtaigūs teiginiai nėra pateikiami nepilnamečiams vienas po kito, juos skiria kitų kategorijų teiginiai. C. Thoresen drauge su kolegomis (2006), analizuoja ankstesnius vaikų apklausų tyrimus. Pagal aštuonių tyrimų duomenis, įtaigių teiginių procentas svyruoja nuo 3% iki 18%. Tad palyginus minėto tyrimo rezultatus su mūsų atlikto tyrimo, įtaigių teiginių procentas neviršija 10%. Galime daryti prielaidą, kad apklausų metu nepilnamečiams įtaigių teiginių skaičius buvo tinkamas ir neįtakoję jų atsakymų.

2 lentelė. Teiginių kategorijų tarpusavio koreliacija

Teiginių kategorijos	1	2	3	4	5	6
1. Papildomas palaikymas	-					
2. Palaikymas	0.32	-				
3. Skatinimas	-0.28	0.29	-			
4. Direktyvūs teiginiai	0.20	0.81**	0.01	-		
5. Klausimai su pasirenkamu atsakymu	0.56*	0.78**	0.17	0.742**	-	
6. Įtaigūs teiginiai	0.69**	0.55*	-0.03	0.58*	0.75**	-

**p < 0.01, *p < 0.05

Iš pateiktų duomenų (2 lentelė) matyti, kad yra ryšys tarp papildomo palaikymo teiginių ir įtaigių teiginių kategorijos, bei klausimų su pasirenkamu atsakymu kategorijos. Papildomas palaikymas gali turėti ryšį su įtaigiais teiginiais, kai apklausejas, pateikdamas įtaigius teiginius, siekia apsaugoti, palaikyti nepilnamečį. Apklausejas, matydamas kaip sunku vaikui pasakoti, nori jam padėti ir pateikia įtaigius teiginius. Įtaigių teiginių sąsają klausimais su pasirenkamais atsakymais galima paaiškinti tuo, kad nepilnamečiui pateikus teiginį su pasirenkamu atsakymu, į kurį vaikas dažniausia atsako trumpai, toliau pateikiamas įtaigus klausimas norint patikslinti įvykio detales, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 8 metų mergaite:

A: Bet tai palauk, neskubėk. Pirmiausia tu parėjai iš mokyklos namo. Sakai mamos nebuvo ar kas nors duris atidarė?

V: (purto galvą) nea

A: Niekas neatidarė durų. O tu pati raktą turėjai?

V: (purto galvą).

(I) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

A: Ar dar buvo kažkas pakabinta daugiau prie tų žaisliukų.

V: Neatsimenu.

A: Neatsimeni. Ir prieky mašinos ten kur yra vairas yra plastmasinės dalys vadinasi panele. Ar pastebėjai gal buvo lipdukas koks nors ?

V: Nea, neįsidėmėjau.

Palaikymo kategorija turi stiprų ryšį su direktyvių teiginių kategorija ir klausimų su pasirenkamu atsakymu kategorija, o su įtaigių teiginių kategorija ryšys yra vidutinis. Dažniausia palaikymo kategorijai priskiriami teiginiai yra liudytojo teiginių pakartojimas, po kurių vyksta

patikslinimas ir apklausėjas pateikia direktyvius teiginius ar klausimus su pasirenkamais atsakymais (pavyzdžiai pateikti anksčiau aptariant kategorijas).

Direktyvių teiginių kategorija turi stipresni ryšį su klausimų su pasirenkamu atsakymu kategorija ir silpnesnį ryšį su įtaigių teiginių kategorija. Įtaigių teiginių kategorija yra stipriai susijusi su klausimų su pasirenkamu atsakymu kategorija. Šių kategorijų tarpusavio sąsajas būtų galima paaiškinti kategorijų teiginių atvirumu. Pavyzdžiui, klausimas: „Kokia tai buvo diena?“ būtų priskiriamas direktyvių teiginių kategorijai, o klausimas „Ar tai buvo savaitgalis ar darbo diena?“ yra siauresnis ir priskiriamas klausimų su pasirenkamu atsakymu kategorijai. Įtaigių klausimų kategorijos teiginys būtų: „Tai buvo sekmadienis, taip?“. Pats atviriausias teiginys šiuo atveju būtų direktyvus ir artimesnis klausimui su pasirenkamu atsakymu, negu įtaigiu. Šių teiginių pateikimas leidžia gauti vaiko atsakymus jų neįtakojant, o Lamb M. E. (1996) su kolegomis atliktame tyrime pastebėjo, jog atvirų klausimų pagalba surenkama daugiau nei pusė visų vaiko parodymų.

3 lentelė. *Teiginių kategorijų ir apklausos trukmės koreliacija*

Teiginių kategorijos	Apklausos trukmė (be pertraukų)
1. Papildomas palaikymas	0.42
2. Palaikymas	0.76**
3. Skatinimas	0.09
4. Direktyvūs teiginiai	0.69**
5. Klausimai su pasirenkamu atsakymu	0.85**
6. Įtaigūs teiginiai	0.65**

**p < 0.01

Trečioje lentelėje pateikiama apklausų metu nepilnamečiams pateiktų teiginių kategorijų ir apklausos laiko ryšys. Skaičiuojant koreliaciją tarp teiginių kategorijų ir apklausos laiko be pertraukų (apklausos metu buvo daromos pertraukos, kurių metu apklausėjas su vaiku nebendraudavo, tad skaičiuojant apklausų trukmę pertraukų laikas nebuvo įtrauktas). Iš pateiktų duomenų matyti, kad stiprus ryšys yra tarp apklausos trukmės ir palaikymo, direktyvių teiginių, klausimų su pasirenkamu atsakymu, bei įtaigių teiginių kategorijos. Kadangi skatinimas sudaro mažiausią kategorijų teiginių dalį, galima daryti prielaidą, kad neišryškėjo sąsaja su apklausos trukme. Kitas galimas paaiškinimas būtų ryšio tendencijos su apklausos trukme nėra, nes skatinimo kategorijos teiginiai dažniausiai pateikiami apklausos pradžioje ir vėliau mažai naudojami. Visos kitos kategorijos, susijusios su nusikaltimo įvykiu (papildomo palaikymo kategorija nesusijusi),

naudojamos tiek apklausos pradžioje ar pabaigoje, tad ilgėjant apklausos trukmei greičiausia didės ir kategorijų teiginių skaičius.

4.1. 4. Apklausėjo pateiktų teiginių kokybiniai ypatumai

Apklausėjo pateiktus teiginius suskirstėme į kategorijas, tačiau vien teiginių kategorizavimas neatskleidžia apklausėjo kalbos aspektų. Siekiant išigilinti pateikiami teiginių kokybiniai ypatumai.

Kelių klausimų pateikimas vienu metu. Apklausų metu buvo tokių atvejų, kai nepilnamečiams vienu metu buvo pateikiami keli klausimai. Apklausiant buvo pateikiami tos pačios kategorijos arba skirtingų kategorijų teiginiai. Pavyzdžiai:

(I) Iš pokalbio su 7 metų mergaite:

A: Mhm. Ar tada daugiau tavęs kas nors klausinėjo? Kokie tai buvo policininkai?

V: Iš <...> ten, Naujamiesčio.

A: Mhm |

V: Antras komisariatas.

(II) Iš pokalbio su 7 metų mergaite:

V: Nu kad tėvas prie manęs lindo.

A: Mhm. O tai dabar tu man pasakyk. Tėvas. Tai ką tu vadini tėvu? Koks vardas yra|

V: Jonas.

A: Jonas? O Jonas yra kas?

V: Na, tiksliau, patėvis.

Pateikiant kelis klausimus vienu metu vaikai paprastai atsako tik į vieną iš jų. Tiek pirmame, tiek antrame pavyzdyje vaikai į jiems pateiktus kelis klausimus atsako tik į paskutinį. Tokių klausimų reiktų vengti ir pateikti kiekvieną atskirai. Antrajame pavyzdyje matome, kad apklausėjas siekia pasitikslinti, ką vaikas vadina tėvu ir skubėdamas iškart paklausia, kuo jis vardu. Tokiu atveju tiek vienas tiek kitas klausimas yra tinkamas, jei jie pateikiami atskirai.

Pateikiamų teiginių pakartojimas. Apklausos metu buvo atvejų, kai nepilnamečiams pateikiami tie patys klausimai kelis kartus. Klausimų pakartojimas nebuvo dažnas ir tas sąlygoja geresnius vaiko parodymus (Gilstrap, 2004). Pateikiame keletą pavyzdžių, kai vaikui pakartojami teiginiai:

(I) Iš pokalbio su 7 metų mergaite:

A: Pilvą lietė, mhm, o kaip tau atrodo, kodėl jisai baigė liesti ir išėjo?

V: <> nežinau

A: Mhm, o tuo metu jisai dar ką nors tau sakė?

V: Purto galva.

A: Tu prieš tai buvai sakius, kad jis tau sakė nebijok. Ar dar ką nors sakė jisai tau?

V: Ne.

A: O gal kokius nors kitokius garsus girdėjosi iš jo garsai?

V; Ne

A: O kitų garsų aplinkui tu ką nors girdėjai tuo metu ar matei?
V: Ne
A: Nieko nematei negirdėjai?
V: (purto galvą)

(II) Iš pokalbio su 8 metų berniuku:

A: Kas laižo?
V: Mama, ten buvo toj nuotraukoj.
A: Aha, o kieno pimpalą laižo?
V: <> (gūžčioja pečiais, kad nežino)
A: Ar buvo matyti nuotraukoj?
V: <> (rodo galva, kad ne) Ne

<...> po keleto teiginių vėl grįžtama prie to paties klausimo.

A: Mhm. O tai ko tu mamos klausei?
V: Ai, ten to klausiau - a ką ten tėčio pimpalas ar ne?
A: Aha, ir ką tau mama pasakė?
V: Mariau, baik.
A: Mhm. Tai jinai tau pasakė, kieno tai buvo pimpalas ar ne?
V: Jinai pasakė - „paklausk tėčio“.
A: Aha, o tu klausei tėčio?
V: Nu ne.
A: Neklausei tėčio? O tau tėtis sakė, kieno ten buvo tas pimpalas?
V: <> (purto galvą). Jis pasakė „kito dėdžio“.

Pirmame pavyzdyje apklausėjas vaiko du kartus paklausia ar įtariamasis ką nors sakė. Negavus vaiko atsakymo dar kartą klausiama, tik jau šiek tiek modifikuojamas klausimas – žodis „sakė“ pakeičiamas ir klausiama „ar girdėjai garsus“, vėl negavus atsakymo klausiama ar vaikas apskritai ką nors girdėjo, matė. Šiuo atveju pakartojant klausimą dar ir pateikiamas įtaigus teiginys, bet vaikas vis tik laikosi savo atsakymo. Klausimų pakartojimų reikėtų vengti, nes kai vaikų klausiama to paties dalyko kelis kartus, tuomet jie dažnai pakeičia savo atsakymus (Wakefield, 2006).

Vaikui suprantamų sąvokų naudojimas. Bendravimas interviu metu su vaiku nėra lengvas, kadangi dauguma vaikų neturi žodyno, kuris būtų pakankamas kalbant apie seksualinę prievartą (Morgan, 1995). Interviu metu dažnai tenka vartoti buitinę kalbą, kalbėti vaikams suprantama kalba ir naudoti jiems žinomus terminus. Apklausėjas, siekdamas, kad nepilnametis pokalbio metu geriau jaustųsi, naudodavo vaikui suprantamus žodžius:

(I) Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

V: Nu nekviesdavau, nu šita aa nu kad šiaip ką nors užsimanydavau ar čipsų ar atsigert norėdavau vat
A: Palauk. Aš bandau suprast. Tu norėdavaai atsigert arba čipsų.

(II) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

V: Ir dar su bliuska.

A: Dar su bliuska, ir kai jis pasisodindavo tave ant kelių, ką tada darydavot?

(III) Iš pokalbio su 14 metų mergaite:

V: Graibydamo nu už šiknos, tai vat.

A: O be šiknos, kurias dar vietas graibydamo?

(IV) Iš pokalbio su 12 metų berniuku:

V: Nu kai baseine persirengdavau, jisai mane tai filmuodavo, tai <> fotkindavo

A: Čia kas tave filmuodavo ir fotkindavo?

(V) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

(mergaitė kontūriniame anatominiame žmogaus piešinyje nuspalvinusi vietas kur ją įtariamasis lietė, apklausėja rodo pažymėtas sritis)

A: ... O va čia kas šitoj vietoj yra?

V: Papai?

A: Papai, ar prie papų lindo?

Pateiktuose pavyzdžiuose apklausėjas pakartoja vaikui priimtinius ir suprantamus žodžius. Taip vaikas nesijaučia nejaukiai, kad kalba netaisyklingai. Penktame pavyzdyje apklausėjui paklausus kokią vietą įtariamasis lietė, mergaitė klausiamai ištaria: „papai“. Šioje vietoje vaikas, tikriausiai, dvejoja dėl teisingo termino vartojimo, o apklausėjos žodžio pakartojimas leidžia mergaitei suprasti, kad žodis yra tinkamas. Vaikui suprantamų terminų, būtinės kalbos naudojimas padeda pasijusti geriau.

Atliekant apklausas susiduriama su situacijomis, kuomet vaikui yra sunku, gėda pasakyti tam tikrus žodžius. Tuomet yra svarbu vaikui padėti įvardinti tai, ką nepilnametis nori pasakyti. Kartais vaikai jaučiasi geriau, kai žodį, kurio nenori sakyti, ištaria paraidžiui:

Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

A: Ar tais net žodžiais gali pakartot?

V: Nu, žodžiais labai blogais ten rėkdavo, sakė, kad visada jinai kalta ten.

A: Mhm, čia, žinok, gali pasakyt ir tuos pačius žodžius, kaip jisai mamą vadindavo.

V: <> Rusiškai galima?

A: Gali ir rusiškai sakyti. Sakyk taip, kaip jisai vadindavo. Ar rusiškai, ar lietuviškai, jokio skirtumo.

V: Nu čia tokie blogi žodžiai labai. Nu <> nu nenoriu čia visko garsiai sakyti. Nu gėda labai sakyti.

...

V: Nu tik vieną, nu skatina tai vadindavo, nu ant „s“ ten tokį blogą, nu kaip medis ten yra tas žodis, nu jisai ant ten „u“, nu tai taip trečia, ketvirta „k“, paskutinė „a“. Nu tokius žodžius sakydamo. Nu daugiau, ai į vieną tai ant „p“ tokį <>, nu ten, nu taip, nelabai noriu tokį žodį sakyti.

A: O tai dažnai bardavosi tėvai?

Matome, kad vaikui ištarti visą žodį garsiai yra sunku, o tariant po vieną raidę yra lengviau. Mergaitė taip pat atvirai įvardija, kad jai pasakyti šį žodį yra gėda. Taigi tardama raides, ji tarsi neištaria jai gėdingo žodžio. Vaikams taip pat yra sunku rasti tinkamus žodžius, kai jie nežino taisyklingų apibūdinimų, ypač kai kalbama apie intymias kūno dalis, seksualinius santykius. Kitas pavyzdys iliustruoja, kaip vaikas žino kūno dalies pavadinimą, tačiau gėdijasi ją įvardinti:

Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

V: Dročint, ar ką ten.

A: Dročinti

V: Taip

A: A, ar gali pasakyti ką šitas žodis reiškia, ta prasme taip kaip tu jį supranti?

V: Iš kiemo suprasti, tai kaip draugai ten visai sako tai turbūt < > už < > uu < > nu nežinau kaip pasakyti

A: Nu pasistenk. Nu vat kaip tu supranti tą dročinti?

V: Suprasti nu gal < >

A: Ko jisai norėdavo ?

V: Nu iškiša ir kad daryt kažką ten, smaulyt turbūt nu kaip tai pasakyt

A: Aš dabar truputį pasitikslinsiu. Gerai, jisai iškiša ką, ar gali įvardinti nu vat apie...

V: Iškiša < > sakyt tiesiai šviesiai?

A: Sakyk tiesiai šviesiai.

V: Ne. Negaliu.

A: Gali kad ir, galiu duot parašyti.

V: Nu gerai pasakysiu.

A: Ar pasakysi ar parašysi? Pasakyk

V: Nu gerai. Bybį.

Pavyzdys iliustruoja, kaip nepilnamečiams yra sunku įvardinti intymias kūno dalis, kai jie to gėdijasi. Matome, kad apklausėjo padrašinimas ir patvirtinimas, kad mergaitė gali sakyti taip kaip ji supranta, padeda apklausos metu įvardinti intymias kūno vietas. Taip pat matome, kad apklausėjas vaikui pasiūlo ir alternatyvą, jo klausama, ar padėtų, jei tai ką yra sunku įvardinti, vaikas užrašytų. Tokių alternatyvų kaip pasakyti paraidžiui, pašnibždėti žodį apklausėjui į ausį, pasakyti nenorimą žodį greitai (Aldridge, Wood, 1998). Kitais atvejais buvo naudojami kontūriniai anatomiciniai žmogaus piešiniai (kontūrinio anatomicinio žmogaus piešinio pavyzdys, naudojamas apklausoje, pateiktas prieduose, žr. Priedas Nr. 6) kurie palengvindavo pokalbį. Pateiksime šių situacijų pavyzdžius:

(I) Iš pokalbio su 12 metų mergaite:

V: Nu gerai, po to jisai, nu dar pirštus tenai kaišiojo

A: Ar gali patikslinti kur?

V: (ilga pauzė)

A: Į kurią vietą? Pasakysi ar parodysi?

V: < >

A: Nu va aš ištrauksiu paveiksluką vis tik. Tiesiog, ar gali parodyti kur tau kišo pirštus

V: Va čia (mergaitė parodo paveikslėlyje).

(II) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

A: Skaudėjo, o kurią vietą skaudėjo?

V: (Rodo ant paveiksluko kur lietė) va čia.

A: Čia kur lietė, o ar buvo kad kažkoks skystis bėgtų?

V: <>

A: Ar buvo ten kažkur šlapia? Ar kokio skysčio?

V: Parašyt reikia.

A: Gali parašyti, arba gali pasakyti tiesiog.

V: (mergaitė ant piešinio užrašo „čia lietė“)

A: Čia tave lietė, tas vietas kur tu pažymėjai, taip?

<...>

V: Biego skystis iš p (labai tyliai sako, kai baigia pasuka piešinį apklausėjai).

A: Aha, aš garsiai paskaitysiu, gerai? Tu parašei kad bėgo skystis ir užrašei iš „putės“ taip?

V: mhm.

A: Okokios spalvos skystis bėgo?

V: Jisai ten sisiojo.

A: Jisai tau sisiojo? o ar matei kokios spalvos tas skystis buvo?

V: Kai pasisiojo tai ir bėgo kažkoks skystis, nemačiau.

A: O ar galėtum parodyti iš kurios vietos tas skystis bėgo?

V: Mmm (rodo piešinyje mergaitės lytinius organus)

Pavyzdžiai dar kartą patvirtina, kaip yra sunku vaikams kalbėti apie patirtą seksualinę prievartą (Howitt, 2006). Antrajame fragmente matome, kad prisiderinama prie vaiko kalbos ypatumų ir kalbama mergaitei žinomom sąvokom, taip pat vaikui leidžiama parašyti žodžius, kurių ji nesako garsiai ir naudojamas kontūrinis anatominis piešinys. Apklausos metu vaikai mieliau renkasi parodyti nei garsiai įvardinti intymias kūno vietas. Tam įtakos gali turėti ir tai, kad vaiko prašant pažymėti liestas vietas piešinyje yra mažiau asmeniška. O garsiai išstariant vaikas įvardiją ne kieno nors kito, bet savo intymias kūno dalis. Vaikams taip pat gali būti nejauku parodyti kūno vietas ant savęs, tad išties tokiu atveju apklausėjo pasiūlytas kontūrinis anatominis piešinys yra tinkamiausias būdas padėti vaikui ir gauti atsakymą.

Nepilnamečiams nesuprantamos sąvokos. Vaikai, ypač jaunesni, apklausos metu susiduria su jiems nesuprantamais žodžiais. Pateiktuose apklausų fragmentuose matome, jog vaikams yra nesuprantami abstraktūs, daiktų grupę apibūdinantys žodžiai, pavyzdžiui:

(I) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

A: O tu dar man papasakok ką tu mėgsti valgyti?

V: Mėgstu?

A: Mhm.

V: Pusryčius, vakarienę.

A: O tarkim kokį patiekalą mėgsti? Mėgsti sriubą? Nežinai?

V: Žinau. Mėgstu.

(II) Iš pokalbio su 12 metų berniuku:

A: Manęs prašė patikslinti, kokią Jonas tenai aparatūrą turi pas save, ar turėjo tuo metu kai tu važinėjai.

V: Kaip suprasti aparatūrą?

A: Nu ten kas tu sakei kompiuteriai, kas dar ten buvo

(III) Iš pokalbio su 6 metų mergaite:

A: Aha, bet kad tu negali niekam sakyti ar konkrečioms žmonėms negali sakyti?

V: Konkretiems galiu sakyti,

A: Gali sakyti

V: O jus konkrečiai?

Pirmame pavyzdyje 6 metų mergaitė netiksliai supranta kas yra jos klausiamą, bet vėliau papildomai pasitikslinus supranta ko norima paklausti. Antrajame fragmente 12 metų berniukas atvirai pasako kad nesupranta žodžio aparatūra prasmės. Apklausėjas tuomet pakeičia klausimą pateikdamas vieną iš techninės aparatūros pavyzdžių, kurį nepilnametis jau minėjo ir išsiaiškinus sąvoką toliau tęsiamas pokalbis. Trečiajame pavyzdyje mergaitė visiškai nesupranta žodžio konkretus prasmės. Šiuo atveju buvo siekiama išsiaiškinti, ar apie patirtą seksualinės prievartos atvejį mergaitės buvo prašoma nesakyti konkrečioms asmenims – šeimos nariams ar apskritai nesakyti. Bet paklausus vaikas akivaizdžiai parodo, kad ši sąvoka jam nesuprantama. Šiuo atveju mergaitė parodo, jog nesupranta ir nekyla sunkumų toliau vykdant apklausą. Bet neretai vaikai jiems nesuprantamus klausimus tiesiog atsako ir nepripažįsta, kad nesupranta (Saywitz et al., 1999). Tad atliekant apklausas su mažais vaikais kiek įmanoma reikėtų vengti abstrakčių sąvokų.

Siekiant gauti kokybiškus vaiko parodymus reikėtų vengti klausimų pakartojimo ir kelių klausimų pateikimo vienu metu. Atliekant apklausas su nepilnamečiais ir siekiant juos palaikyti yra tikslinga naudoti vaikų posakius, jiems suprantamus žodžius. Taip pat derėtų atsižvelgti į vaikų amžių ir atitinkamai naudoti sąvokas.

4.2. Bylų, kuriose dalyvavo nepilnamečiai liudytojai, patyrę seksualinę prievartą, kokybinės charakteristikos

4.2.1. Nepilnamečių, liudytojų seksualinės prievartos bylose, bylų duomenų analizė

Iš bylų buvo surinkta informacija apie jų eigą ir baigtį, apklausas, liudytojus. Informacija apie bylas pateikta lentelėje (žr. 4 lentelė), o kiekvienos baudžiamosios bylos informacija išsamiai pateikiama prieduose (žr. priedai Nr.1 - 5).

Iš pateiktos informacijos apie bylas matome, kad jų trukmė yra panaši ir trunka apie 6 mėn.. Bylų baigtis irgi panaši – ikiteisminis tyrimas nutraukiamas, neįrodžius įtariamojo kaltės, nesant pakankamiems parodymams ar nenustačius įtariamojo. Kitas svarbus aspektas, turintis įtakos

tiriant nusikaltimus susijusius su seksualine prievarta, yra įvykio atskleidimo laikas. Apie patirtą seksualinę prievartą pranešama arba iškart, arba praėjus ilgam laiko tarpui (žr. Priedai Nr. 1 - 5).

4 lentelė. *Baudžiamųjų bylų duomenys*

Bylos kodas	5	8	53	67	77
Bylos trukmė	8 mėn.	6 mėn.	7 mėn. byla tęsiasi	6 mėn.	5 mėn.
LR BK straipsnis, kurio pagrindu iškelta byla	BK 149 str.	BK 153 str.	BK 153 str.	BK 149str.	BK 153 str.
Susitikimų su teisėsaugos ir kitais specialistais skaičius	10	5	3	4	4
Liudytojų skaičius	6	3	9	5	2
Ar po apklausos VŠĮ „Vaiko namas“ nepilnametis buvo pakartotinai apklaustas ?	Ne	Ne	Taip	Taip	Ne
Ar nepilnametis dalyvavo teisme priimant sprendimą?	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
Bylos nuosprendis	Nutraukta	Nenustatytas įtariamasis	Byla tęsiama, kaltinamasis suimtas	Nutraukta	Nutraukta

Atliekant longitudinalinį tyrimą paaiškėjo, kad iš 126 vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, 16% pranešė iškart ir net 63% nepilnamečių apie patirtą prievartą papasakojo praėjus ilgesniam laiko tarpui, dauguma daugiau nei metams (London Family Court Clinic, 1993). Kito tyrimo rezultatai parodo, jog asmenys, patyrę seksualinę prievartą vaikystėje, apie tai niekam nepasakojo (London et al., 2005) Taigi apie seksualinės prievartos atvejus sužinoma jau praėjus tam tikram laiko tarpui, teisminis procesas taip pat trunka ilgai, tad dažnai turime tokius atvejus, kai patį įvykį ir vaiko apklausą skiria pusė ar visi metai. O žinant, jog vaikų atminties bei kitiems kognityviniams gebėjimams įtakos turi amžius (Flin, Boon, 1992; Templeton, Wilcox, 2000), yra svarbu juos apklausti praėjus kiek įmanoma mažesniam laiko tarpui.

Lentelėje (žr. 4 lentelė) taip pat pateikiamas nepilnamečių susitikimų skaičius su teisėsaugos pareigūnais. Matome, kad susitikimų skaičius siekia nuo 3 iki 10 kartų. Spręsti apie tai, kiek išties vaikas susitiko su pareigūnais, yra sudėtinga. Remiantis BPK 186 straipsniu nepilnametį rekomenduojama apklausti vieną kartą, o oficiali apklausa laikoma tuomet, kai yra surašomas protokolas. Jei vyko neoficiali apklausa, pareigūnas kalbėjo su vaiku, bet nesurašė protokolo, nėra galimybės to matyti byloje ir tai nelaikoma vaiko apklausa. Tačiau informacija surinkta iš 5, 8 (žr. Priedai Nr. 1, Nr. 2) bylos, kurios yra išsamiausias parodo, jog nepilnamečiams tenka susitikti ne vieną kartą. Kyla klausimas, ar visi susitikimai būtini ir ar galime kalbėti apie tinkamus vaiko

parodymus, kai žinome, kad kuo dažniau apklausiamas nepilnametis, tuo mažesnė tikimybė gauti tikslesnius parodymus (Walker, 2002).

Taip pat nėra žinoma, kiek iš viso vaikui yra tekę pasakoti apie patirtą seksualinę prievartą apskritai. Kai kurie vaikai apklausų metu nurodo, kad yra apie tai kalbėję su tėvais, draugais, kitais specialistais. Renkant informaciją iš bylų taip pat paaiškėjo, jog vaikai apklausiami VŠĮ „Vaiko namas“ ne iškart, o esant kelioms apklausoms prieš tai, atlikus tyrimus. O atliekant tiek žmogaus kūno tyrimą, tiek teismo psichiatrinę, teismo psichologinę ekspertizę vaikas turi papasakoti apie įvykį, jam pateikiami klausimai, tačiau nėra žinoma šių apklausų struktūra, išvadoje laisva forma surašomas pokalbis su vaiku. Taigi kyla klausimas ar vaikas gali duoti tinkamus parodymus, nors ir apklausos kambaryje sudaromos palankios sąlygos.

Analizuotose baudžiamosiose bylose liudytojai, be nukentėjusių, yra šeimos nariai, tėvai, bendraamžiai, taip pat nepilnamečiai, dviejose bylose liudytojai yra kaimynai. Be nukentėjusios pusės liudytojų dalyvauja įtariamieji, jų artimieji, draugai. 53 byloje (žr. Priedas Nr. 3) dalyvauja net 9 liudytojai, kurie padeda atskleisti įtariamojo padarytus nusikaltimus. Šios bylos nukentėjusi nepilnametė, kaip ir daugelis kitų bylos dalyvių, buvo surasta apklausiant kitus asmenis. Taip liudytojai padėjo surasti nukentėjusius nuo to paties įtariamo, vėliau kaltinamo asmens. Viena iš suaugusių liudytojų, esanti įtariamojo kaimynė, nurodė, kad vaikystėje įtariamasis bandė ją seksualiai išnaudoti. Tačiau liudytojų skaičius ne visada padeda sprendžiant bylą. Pavyzdžiui, 67 byloje (žr. Priedas Nr. 4) visi liudytojai, išskyrus nepilnametės tėvą, abejojo mergaitės pasakojimu ir tvirtino, kad nukentėjusioji pati galėjo viską „išsigalvoti“ ir motina vėliau parašė prašymą nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Iš pateiktos penkių baudžiamųjų bylų informacijos matome, jog atliktos dvi teismo psichiatrinės, teismo psichologinės ekspertizės, keturiuose atvejuose žmogaus kūno tyrimas. 77 byloje minėti tyrimai neatlikti. Galima manyti kad tai buvo padaryta pagrįstai, kadangi mažametė apklausų metu nepateikia informacijos, jog buvo seksualinė prievarta, išties trūksta įrodymų ir papildomi tyrimai greičiau traumotų patį vaiką, nei suteiktų papildomos informacijos bylai. Išties vaikas yra apklausiamas, atliekamos nemalonus ir vaiką papildomai traumuojančios procedūros, bet vėliau byla nutraukiama. Bylose nėra tiksliai nurodoma, kas kelia abejones vaiko parodymais, kad reikalinga teismo psichiatrinė, teismo psichologinė ekspertizė. Prašoma atlikti ekspertizę, siekiant nustatyti, ar vaikas gali liudyti, ar yra įtaigus, ar neserga psichinėmis ligomis. Penktoje byloje teismo psichiatrinės psichologinės ekspertizės išvadoje nurodoma, kad mergaitei yra silpnas protinis atsilikimas, tačiau ji galinti duoti parodymus ir suvokti įvykių aplinkybes.

Po apklausų VŠĮ „Vaiko namas“ nepilnamečiai papildomai nebuvo apklausiami, išskyrus du atvejus: įtariamojo atpažinimas, apklausos metu išaiškinamas kitas nusikaltimas. Galima būtų kelti prielaidą, jog apklausa atlikta vaiko apklausos kambaryje ir įrašyta vaizdo bei garso būdu

apsaugo vaiką nuo pakartotinių apklausų. Tačiau reikėtų atsižvelgti į faktą, kad vaikas apklausos kambaryje apklaustas buvo pabaigoje, o ne iš pat pradžių ir apie įvykį pasakojo ne vieną kartą. Tad ar galime svarstyti apie vaiko apsaugojimą nuo tolimesnių apklausų, kai jis jau daug kartų apklaustas prieš tai. Analizuotose bylose nei vienas nepilnametis nedalyvavo teisme priimant sprendimą, tad galima daryti prielaidą, kad apklausa įrašyta vaizdo bei garso būdu apsaugo vaiką nuo tiesioginio dalyvavimo priimant sprendimą. Apklausos vaiko apklausos kambaryje apsaugoja vaiką nu akistatos su įtariamuoju, nes nepilnamečiams tiesiogiai apklausos metu neteko susitikti su įtariamuoju.

Bylų analizė parodo, kad nepilnamečiui patyrusiam seksualinę prievartą tenka ne vieną kartą susidurti su teisėsaugos ir kitais specialistais. Atliekant teismo psichiatrinę, psichologinę ekspertizę ir žmogaus kūno tyrimą trūksta jų priežasties nurodymo ir būtinumo pagrindimo. Iš analizuotų bylų paaiškėjo, kad po apklausos vaiko apklausos kambaryje nepilnamečiai daugiau nebuvo apklausiami. Bet vaikai buvo apklausiami kelis kartus iki parodymų davimo vaiko apklausos kambaryje. Apklausų vaiko kambaryje metu nepilnamečiams neteko susidurti tiesiogiai su įtariamuoju. Taip pat po apklausų vaiko apklausos kambaryje vaikai tiesiogiai nedalyvavo priimant bylos nuosprendį.

4.2.2. Seksualinės prievartos bylos atvejo analizė

Plačiau panagrinėkime penktą bylą (žr. Priedas Nr. 1), kurioje nukentėjusioji yra 14 metų nepilnametė, pavadinkime ją Asta, gyvenanti globos namuose. Nepilnametei nustatytas ribinis intelektas. Asta kartais bėga iš vaikų namų, pabėgusi vaikšto gatvėmis arba prekybos centruose, parduotuvėse.

Bylos pradžia. Prašymą pradėti bylą parašė globos namų socialinė darbuotoja, kuriai Asta papasakojo apie patirtą seksualinę prievartą. Byla iškelta dėl mažamečio asmens išžaginimo remiantis BK 149str. Mergaitė apie išprievartavimą papasakojo praėjus pusei metų. Pati byla truko aštuonis mėnesius.

Susitikimų skaičius su teisėsaugos ir kitais specialistais. Nepilnametė susitiko su teisėsaugos specialistais dešimt kartų. Mergaitė turėjo parodyti nusikaltimo vietą, tris kartus buvo apklausta, vyko įtariamojo atpažinimas iš nuotraukų ir gyvai. Įtariamojo Asta iš nuotraukos neatpažino, bet palyginus byloje esančias nuotraukas, pateiktas atpažinimui, ir asmenų fotografijas, kurie realiai dalyvavo atpažinime, vizualiai nematyti jokio panašumo. Pateiktoje nuotraukoje įtariamasis atrodo daug jaunesnis, be to pateikta nespaltvota fotografija. Galima daryti prielaidą, kad įtariamasis, jo prašant, galėjo, pavyzdžiui, pateikti savo jaunystės nuotrauką, todėl nepilnametė jį atpažino matydama realiai, bet ne nuotraukoje. Lieka neaišku, kaip realiai vyko atpažinimas,

kuriame tiesiogiai dalyvavo įtariamasis. Nėra fiksuota, ar įtariamąjį mergaitė matė iš arti, su juo kalbėjo. Ar atpažinimui asmenys mergaitėi buvo parodomi po vieną ar visi kartu.

Astai atliktas žmogaus kūno tyrimas ir teismo psichiatrinė, teismo psichologinė ekspertizė. Beje, buvo prašoma atlikti teismo psichiatrinę, teismo psichologinę ekspertizę, kurioje vienas iš pateiktų klausimų buvo ar nepilnametė gali būti apklausoma. Bet Asta jau buvo apklausta prieš tai ir ne vieną kartą. Byloje nenurodoma aiški priežastis, kodėl reikalinga ekspertizė. Mergaitė taip pat turėjo pasirašyti ekspertizių dokumentus. Tačiau ar buvo būtina nepilnametei pasirašyti dokumentus dėl žmogaus kūno tyrimo ir teismo psichiatrinės, teismo psichologinės ekspertizės atlikimo. Dokumente mergaitė pasirašo, kur pateikti klausimai apie patirtą seksualinę prievartą: ar yra požymių, kad lytiškai santykiauta, kokių, kokioje pozoje buvo nukentėjusi užpuolimo metu, ar pažeista mergystės plėvė ir pan. Tad kyla klausimas, ar pagrįstai atliekamos ekspertizės, ar jos yra būtinos ir kokių pagrindu pasirašo nepilnametis dokumentuose, juk juridškai jo parašas negalioja, o be to, vaikui atstovauti yra paskirta socialinė darbuotoja.

Bylos nuosprendis. Po viso ilgo proceso byla nutraukta, nors žmogaus kūno tyrimas patvirtino, jog buvo galima atlikti lytinį aktą ir nepažeidžiant mergystės plėvės dėl susidariusios natūralios klostės. Bylos nuosprendyje rašoma, kad nukentėjusios parodymai yra prieštaringi, nenuoseklūs. Bet ar įmanoma pateikti tikslius parodymus, kai yra apklausoma kelis kartus. Vienas iš prieštaravimų Astos parodymuose yra tai, kad mergina apklausų metu skirtingai nurodo mašinos, į kurią ją įsitempė įtariamasis, durelių skaičių bei spalvą. Iš nepilnametės liudytojos protokolo: „...Man atsisakius su juo važiuoti jis priėjo prie manęs ir paėmęs man už rankų įstūmė mane į automobilį, kuris buvo dviejų durelių. Atsisėdęs jis mane nuvežė į ... Išorinių automobilio detalių nepastebėjau. Automobilis buvo tik dviejų durų ...“. Matome, jog parodymuose užfiksuota, kad automobilis yra dviejų durų. Vėliau teisėsaugos pareigūnai aiškinosi ir tikino tikslų durelių skaičių. Automobilis byloje tapo svarbia detale, nes nepilnametė nurodė transporto priemonės valstybinį numerį. Vėliau tyrimo metu paaiškėjo, kad nurodytas automobilis yra penkių durų, t.y. keturių, neskaičiuojant bagažinės durelių. Tačiau vykdant apklausą VŠĮ „Vaiko namas“ iš mergaitės pasakojimo matyti, kad ji nurodo jog mašina buvo keturių durelių:

A: Ar jis tau buvo prieš tai tau ką nors pasakęs? Po kokių veiksmų tu bandei pabėgti?

V: Kai atvažiuoju į tą pačią vietą, neprisimenu, ką jisai sakė, bandžiau pabėgti, bet jisai išlipo, atidarė galines duris ir pas save įsitempė.

A: Ar mes galim dar šiek tiek papiešti? Tu nupieši mašiną, ar man nupiešti mašiną?

V: Jūs. (ant lapo iš viršaus nupiešiama mašina ir karu su nepilnamete tikslinamasi kur ir kiek yra durelių).

Vėliau po pertraukos, kai vaikui buvo pateikiami tyrėjų, advokatų, prokurorų klausimai buvo tikslingai pasiteirauta apie durelių skaičių. Nepilnametė paaiškino, kodėl galėjo skirtis parodymai dėl durelių skaičiaus:

A: Tiesiog aš dar žiūriu. Aha, dar buvo patikslinimas ar gali pasakyt kelių durų buvo mašina, dar kartą pasakyk.

V: Keturių.

A: Keturių. Kodėl kilo tas klausimas, nes anksčiau apklausoje buvo užfiksuota, kad tu sakei, jog buvo dviejų durų mašina.

V: Nu ta prasme iš dviejų pusių, nežinau gal manęs tiesiog nenormaliai paklausė. Nežinau.

A: Aha.

V: Šiaip keturių durelių, iš dviejų pusių.

A: Iš dviejų pusių po dvejas dureles?

V: Taip.

Taigi pateiktas pavyzdys, su automobilio durelių skaičiumi, dar kartą parodo kaip yra svarbu teisingai suformuluoti klausimą ir kad nuo pateikto klausimo priklauso kokį gausime atsakymą, kokie bus surinkti parodymai.

Bylos nuosprendis buvo priimtas įtariamojo naudai, nors mergina jį atpažino. Priimant nuosprendį buvo paminėta, kad nepilnametė duodama parodymus skirtingai nurodė išžaginimo aplinkybes, negalėjo tiksliai nurodyti vietos kur tai įvyko. Atsižvelgiant į praėjusį laiką (0,5m.), skirtingą metų laiką (nusikaltimas įvyko vasarą, o įvykio vietos parodymas pareigūnams buvo žiemą) vargu ar buvo galima nurodyti tikslią vietą, o taip pat kyla klausimas, kokią įtaką turėtų įvykio vieta po pusės metų. Nuosprendyje nurodoma, kad Astos parodymų nepatvirtina jokios kitos byloje nustatytos objektyvios aplinkybės, kad yra pagrindas abejoti jų patikimumu ir byla nutraukta, nes nėra pakankamai įrodymų.

Šio atvejo analizė, deja, parodo, kad remiantis vaiko parodymais priimti bylos nuosprendį nepilnamečio naudai yra išties sudėtinga. O remiantis vien tik nukentėjusio vaiko parodymais įtariamasis nėra apkaltinamas, tam reikalingi fiziniai įrodymai, kitų asmenų paliudijimas. Taip pat, nepaisant koks priimamas bylos sprendimas, vaikui tenka daug kartų susidurti su teisėsaugos ir kitais specialistais, pasakoti apie patirtą seksualinę prievartą, atlikti tyrimus, kas papildomai psichologiškai traumuoja vaiką.

5. IŠVADOS

Tyrime esant tikrai nedidelei ir nereprezentatyviai imčiai mes negalime tvirtai ir užtikrintai pateikti išvadas apie nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą apklausų metu pateikiamus teiginius. Tačiau nors tiriamųjų grupė ir nedidelė vis tik galime pateikti tyrimo metu pastebėtas tendencijas, apibendrinimus. Visų pirma derėtų pasakyti, kad analizuojant nepilnamečių patyrusių seksualinę prievartą apklausas, o vėliau atliekant šių apklausų bylų analizę, pastebėjome, kad kiekvieno nepilnamečio atvejis yra skirtingas, individualus. Tad reikėtų atsižvelgti ir suprasti, kad tyrimo išvados yra apibendrinančio pobūdžio ir negali būti akiai perkeliamos kitų nepilnamečių, patyrusių seksualinę prievartą, atvejais.

1. Nepilnamečių liudytojų, patyrusių seksualinę prievartą, apklausose dominuoja palaikymo ir direktyvūs teiginiai.

2. Apklausoje metu nepilnamečiams liudytojams, patyrusiems seksualinę prievartą, įtaigių ir skatinimo teiginių skaičius yra mažiausi lyginant su kitais teiginiais.

3. Nepilnamečiams liudytojams, patyrusiems seksualinę prievartą, pateikiamų klausimų formos ryšių skirtingose amžiaus grupėse nepastebėta. Stebima papildomo palaikymo grupės teiginių tendencija nurodanti, kad šių teiginių procentas yra didesnis apklausiant 6 – 8 metų vaikus, nei 12 – 14 metų vaikus.

4. Nepilnamečiai, liudytojai patyrę seksualinę prievartą, vykstant baudžiamųjų bylų proceso tyrimui, apklausiami daugiau nei vieną kartą.

Rekomendacijos

Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus ir išvadas pateikiame šias rekomendacijas:

- Nepilnamečiams, patyrusiems seksualinę prievartą, apklausoje metu pateikti atvirus, laisvą pasakojimą skatinančius klausimus.
- Apklausančiam seksualinę prievartą patyrusius nepilnamečius kiek galima rečiau pateikti įtaigius klausimus. Juos pateikti ne vieną po kito, bet keičiant su kitų kategorijų teiginiais.
- Apklausančiam seksualinę prievartą patyrusius nepilnamečius naudoti vaikui suprantamą kalbą, paaiškinti vaikui nesuprantamas sąvokas.
- Vykstant baudžiamųjų bylų proceso tyrimui pačią pirmąją, nepilnamečių patyrusių seksualinę prievartą, apklausą atlikti vaiko apklausoje kambaryje.
- Vykstant baudžiamųjų bylų proceso tyrimui, apsvarstyti kiek yra tikslinga atlikti žmogaus kūno tyrimą, teismo psichiatrinę, teismo psichologinę ekspertizę nepilnamečiui liudytojui.

Literatūra

1. Aldridge M., Wood J. Interviewing children: A guide for child care and forensic practitioners. John Wiley & Sons, 1998
2. Aldrige M., Wood J. Interviewing Child Witnesses. Memorandum Guidelines. A Survey of Police Officers in England and Wales // *Children & Society*. 2000, Vol. 14, p. 168-181.
3. Bruck M. A Summary of an Affidavit Prepared for Commonwealth of Massachusetts v. Cheryl Amirault LeFave // *Applied Development Science*. 1999, Vol. 3(2), p. 110-127.
4. Bruck M., Ceci S. J., Hembrooke H. Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice // *American Psychologist*. 1998, Vol. 53(2), p. 136-151.
5. Ceci S. J., Bruck, M. Suggestibility of the children: A historical review and synthesis // *Psychological Bulletin*. 1993, Vol. 113, p. 403-439.
6. Cederborg A. Ch. Factors influencing child witnesses // *Scandinavian Journal of Psychology*. 2004, Vol. 45, p. 197-205.
7. Crawford E., Bull R. Teenagers' difficulties with key words regarding the criminal court process // *Psychology, Crime & Law*. 2006, Vol. 12(6), p. 653-667.
8. Čėsniėnė I. Ikimokyklinio amžiaus vaikų parodymų tikslumui darantys įtaką psichologiniai veiksniai. Daktaro disertacija. VU, 2004a.
9. Čėsniėnė I. Klausimų formos įtaka vaikų pasakojimų tikslumui // *Psichologija*. 2004b, Nr. 29, p. 1 – 11.
10. Daly L. W. The Essentials of Child Abuse Investigation and Child Interviews // IPT. 1991, Vol. 3.
11. Diesen C. Child abuse and adult justice: A comparative study of different European criminal justice systems handling of cases concerning child sexual abuse. International Save the Children Alliance, 2002.
12. Feld B. C. Police Interrogation of Juveniles: An Empirical Study of Policy and Practice // *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 2006, Vol. 97(1), p. 219 -316.
13. Flin R., Boon J. The effect of a five-month delay on children's and adults' eyewitness memory // *British Journal of Psychology*. 1992, Vol. 83(3), p. 323-377.
14. Gilstrap L., A Missing Link in Suggestibility Research: What is Known About the Behaviour of Field Interviewers in Unstructured Interviews With Young Children? // *Journal of Experimental Psychology*. 2004, Vol. 10 (1), p. 13- 24.
15. Goodman G. S., Melinder A. Child witness research and forensic interviews of young children: A review // *Legal & Criminological Psychology*. 2007, Vol. 12(1), p. 1-19.

16. Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. 2006, Vilnius.
17. Hershkowitz I., Orbach Y., Lamb M. E., Sternberg K. J., Horowitz D. The effects of mental context reinstatement on children's accounts of sexual abuse // *Applied Cognitive Psychology*. 2001, Vol. 15(3), p. 235-248.
18. Home Office Communication Directorate. Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Vulnerable or Intimidated Witnesses, including Children. Implementing the Speaking up for Justice Report. 2002.
19. Howitt D. Introduction to Forensic and Criminal Psychology (2nd ed.). New Jersey: Prentice Hall, 2006.
20. Korkman J., Santtila P., Sandnabba N. K. Dynamics of verbas interaction between interviewer and child in interviews with alleged victims of child sexual abuse // *Psychology, Crime & Law*. 2004, Vol. 10(1), p. 21-35.
21. Kostelnik Owen J., Reppucci D. N., Meyer R. J. Testimony and Interrogation of Minors Assumptions About Maturity and Morality // *American Psychologist*. 2006.
22. Lamb M. E., Hershkowitz I., Sternberg K. J., Esplin P. W., Hovav M., Talma M., Yudilevitch L. Effects of Investigative Utterance Types on Israeli Children's Responses // *International Journal Of Behavioral Development*. 1996, Vol. 19 P. 627–637.
23. Lamb M. E., Orbach Y., Hershkowitz I., Esplin P. W., Horowitz D. A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol // *Child Abuse & Neglect*. 2007, Vol. 31(11/12), p. 1201-1231.
24. Lamb M. E., Sternberg K. J., Orbach Y., Esplin P. W., Stewart H., Mitchell S.D. Age differences in young children's responses to open-ended invitations in the course of forensic interviews // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2003, Vol. 71, p. 926-934.
25. Lamb M. E., Sternberg K. J., Orbach Y., Hershkowitz I., Horowitz D., Esplin P. W. The Effects of Intensive Training and Ongoing Supervision on the Quality of Investigative Interviews With Alleged Sex Abuse Victims // *Applied Developmental Science*. 2000, Vol. 6, p. 114–125.
26. Lepore S. J., Sesco B. Distorting children's reports and interpretations of events through suggestion // *Journal of Applied Psychology*. 1994, Vol. 79 (1), p. 108-120.
27. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785 // *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

28. Lyon T. D. Child witnesses and the oath: empirical evidence // *Southern California Law Review*. 2000, Vol. 73, p. 1017 – 1074.
29. Lyons E., Coyle A. *Analysing Qualitative Data in Psychology*. (1sted.). London: SAGE publication, 2007.
30. London Family Court Clinic Inc. *Tree Years After Verdict: A Longitudinal Study Of The Social And Psychological Adjustment Of Child Witnesses Referred To The Child Witness Project* , 1993.
31. London K., Bruck M., Ceci S. J., Shuman D. W. Disclosure of Child Sexual Abuse. What Does the Research Tell Us About the Ways That Children Tell? // *Psychology, Public Policy, and Law*. 2005, Vol. 11(1), p. 194-226.
32. McCarron A. L., Ridgway S., Williams A. The truth and lie story: developing a tool for assessing child witnesses' ability to differentiate between truth and lies // *Child Abuse Review*. 2004, Vol. 13(1), p. 42-50.
33. Melinder A., Goodman G. S., Eilertsen D. E., Magnussen S. Beliefs about Child Witness: A Survey of Professionals // *Psychology, Crime & Law*. 2004, Vol. 10(4), p. 347-365.
34. Melnyk L., Bruck M. Timing Moderates the Effects of Repeated Suggestive Interviewing on Children's Eyewitness Memory // *Applied cognitive psychology*. 2004, Vol. 18, p. 613–631.
35. Memon A., Holley A., Linsey W., Bull R., Kohnken G. Reducing Suggestibility in Child Witness Interviews // *Applied Cognitive Psychology*. 1996, Vol. 10(6), p. 503-518.
36. Mikėnaitė I. Nepilnamečio Apklausa Baudžiamajame Procese. apžvalga // Nacionalinė konferencija: “Vaikas – liudytojas su specialiais poreikiais: teisiniai ir psichologiniai iššūkiai“. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Vilnius, 2007.
37. Montoya J., Lessons from Akiki and Michaels on shielding child witnesses. *Psychology // Public Policy, and Law*. Special issue: Special Theme: Suggestibility of child witnesses: The social science amicus brief in -i State of New Jersey v. Margaret Kelly Michaels-n.1995, Vol. 1(2), p. 340-369.
38. Morgan M. *How to Interview Sexual Abuse Victims including the Use of Anatomical Dolls Interpersonal Violence. The Practice Series*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995.
39. Mulder M. R., Vrij A. Explaining conversation rules to children: an intervention study to facilitate children's accurate responses // *child abuse and neglect*. 1996, Vol. 20, p. 623 – 631.
40. Peterson C. D., Tobin J. Interviewing Preschoolers: Comparisons Of Yes/No and Wh- Questions // *Law and Human Behavior*. 1999, Vol. 23(5), p. 78 – 92.
41. Peterson C., Bell M. Children's memory for traumatic in-jury // *Child Development*. 1996, Vol. 67, p. 3045-3070.

42. Poole D. A., Lamb M. E. *Investigative Interviews of Children: A Guide for helping professionals*. Washington: American Psychological Association, 1998.
43. Pozzulo J. D., Lemieux J. M. T., McCuaig E., Heather J. The influence of eyewitness identification decisions and age of witness on jurors' verdicts and perceptions of reliability // *Psychology, Crime & Law*. 2006, Vol. 12(6), p. 641-652.
44. Saywitz K. J., Snyder L., Nathanson R. *Facilitating the Communicative Competence of the Child Witness* // *Applied Developmental Science*. 1999, No. 1, p. 58 – 68.
45. Šalaševičiūtė R. *Vaikai kaip liudytojai ir aukos: jų padėties apžvalga* // Nacionalinė konferencija "Vaikas – liudytojas su specialiais poreikiais: teisiniai ir psichologiniai iššūkiai". Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, Vilnius, 2007.
46. Templeton L. M., Wilcox S. A. A Tale of Two Representations: The Misinformation Effect and Children's Developing Theory of Mind // *Child Development*. 2000, Vol. 71(2), p. 402-417.
47. Thoresen Ch., Lonnumi K., Melinderi A., Stridbeck U., Magnussen S. Theory and practice in interviewing young children: A study of Norwegian police interviews // *Psychology, Crime & Law*. 2006, 12(6), p. 629-640.
48. Tobey A. E., Goodman G. S. Children's Eyewitness Memory: Effects of Participation and Forensic Context // *Child Abuse and Neglect: The International Journal*. 1992, Vol. 16(6), p. 779-796.
49. Wakefield H. Guidelines on Investigatory Interviewing of Children: What in the Scientific Community? // *American Journal of Forensic Psychology*. 2006, Vol. 24(3), p. 57 – 74.
50. Walker N. E. Forensic interviews of children: the components of scientific validity and legal admissibility // *Law and Contemporary problems*. 2005, Vol. 65(1), p. 150-178.
51. Warren A. R., Woodall C. E. The reliability of hearsay testimony: How well do interviewers recall their interviews with children? // *Psychology, Public Policy, and Law*. Special issue: Hearsay testimony in trials involving child witnesses. 1999, Vol. 5(2), p. 355-371.
52. Waterman A. H., Blades M., Spencer Ch. Interviewing children and adults: the effect of question format on the tendency to speculate // *Applied Cognitive Psychology*. 2001, Vol. 15(5), p. 521-531.
53. Welder A. N. Sexual abuse victimization and the child witness in Canada: legal, ethical, and professional issues for psychologists // *Canadian Psychology*. 2000, Vol. 41(3), p. 160-173.
54. Westcott H. L., Kynan S. Interviewer practice in investigative interviews for suspected child sexual abuse // *Psychology, Crime & Law*. 2006, Vol. 12(4), p. 367-382.

55. Westcott H. L., Kynan S. The application of a 'story-telling' framework to investigative interviews for suspected child sexual abuse // *Legal and Criminological Psychology*. 2004, Vol. 9, p. 37–56.
56. Westcott H. L., Kynan S., Few Ch. Improving the quality of investigative interviews for suspected child abuse: A case study // *Psychology, Crime & Law*. 2006, Vol. 12(1), p. 77-96.
57. Westcott H. L., Page M. Cross-examination, sexual abuse and child witness identity. // *Child Abuse Review*, 2002, Vol. 11, p. 137 – 152.
58. Wood J. M., Kimberley A., McClure R., Birch A. Suggestions for Improving Interviews in Child Protection Agencies // *Child Maltreatment*. 1996, Vol. 1(3), p. 223-230.

SANTRAUKA

Nepilnamečių liudytojų apklausos seksualinės prievartos bylose: klausimų formos analizė.

Raktiniai žodžiai: seksualinė prievarta; nepilnamečių apklausa; apklausėjo teiginių kategorijos.

Tyrime susipažindinama su realiomis nepilnamečių, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, apklausomis. Analizuojama, kokie klausimai yra pateikiami apklausos metu, kokia klausimų forma vyrauja, siekiant gauti vaiko parodymus.

Tyrimo tikslas - ištirti nepilnamečių patyrusių seksualinę prievartą apklausose pateikiamų klausimų ypatumus. Analizuojama kokie klausimai yra pateikiami apklausos metu, kokia klausimų forma vyrauja siekiant gauti vaiko parodymus.

Tyrimui buvo atrinkta ir analizuota 15 seksualinę prievartą patyrusių nepilnamečių (2 – berniukų ir 14 mergaičių) apklausų įrašytų vaizdo ir garso būdu. Bendras tiriamųjų vidutinis amžius yra 10,69 metai ($SD=3,38$). Atlikta apklausų transkripcija ir apklausą atliekančio psichologo kalba, buvo suskirstytas į penkias klausimų kategorijas. Teiginių skirstymui pasirinktas mokslininkų Lamb M. E., Sternberg K. J., Orbach Y., Hershkowitz I., Horowitz D. ir Esplin P. W. naudotas metodas (2000). Teiginiai buvo suskirstyti pagal šias kategorijas: palaikymas, skatinimas, direktyvūs teiginiai, klausimai su pasirenkamu atsakymu ir įtaigūs teiginiai. Taip pat išskirta papildomų teiginių grupė.

Gauti rezultatai parodė, kad apklausos metu daugiausia yra pateikiami direktyvūs ir palaikymo kategorijos teiginiai. Nepilnamečiai, vykstant baudžiamųjų bylų proceso tyrimui, apklausiami daugiau, nei vieną kartą.

SUMMARY

Child witness interrogation in sexual abuse cases: analysis of utterances type.

Key words: Child interrogation, Sexual abuse, Utterances type.

This field study is concerned in interviewer utterances type on real children's reports of sexual abuse. The aim of study - analyze interviewer utterances types in children interrogations, to find what type of utterances dominant during interrogation. 15 video taped interrogations of sexual abused children (age average 10.69) were selected. Transcriptions were preceded and interviewer utterances were divided in five categories. Utterances were categorized according Lamb M. E., Sternberg K. J., Orbach Y., Hershkowitz I., Horowitz D. ir Esplin P. W. used method (2000). Utterances divided in these categories: facilitators, invitations, directive utterances, option-posing utterances and suggestive utterances. Extra facilitators group were added. Results show that directive and facilitators utterances most common were used in the interview. During sexual abuse cases children were interrogated more than once.

Priedai

(darbe esantys priedai elektroniniame formate nepateikiami)